

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE VROUW AAN DE BALIE

De deelneming van de vrouw aan het openbare, maatschappelijke en economische leven is de laatste jaren sterk toegenomen. Vanuit een bepaalde hoek wordt beweerd dat de man en de vrouw thans volledig gelijkberechtigd zijn zodat er zich geen vragen of problemen te dezer aanzien meer voordoen. Is de emancipatie van de vrouw voltooid of is de gelijkheid alleen formeel? We onderzoeken deze vraag op het domein dat ons het best bekend is, de balie.

Het werd een boeiend onderzoek, dat overal sympathie, openheid en interesse opwekte. Het grootste genoegen was te kunnen vaststellen dat onze jongste confraters hun aanwezigheid en activiteiten aan de balie als vanzelfsprekend ervaren. Opvallend was de afwezigheid bij onze beroepsorganisaties van ernstig statistisch materiaal dat nochtans de basis zou moeten zijn van een te voeren beleid.

Het cijfermateriaal en de gegevens voor het hoofdstuk «De advocatuur in het algemeen» en het aspect «groei van de vrouw aan de balie», hebben we voornamelijk geput uit een project-rapport, opgesteld door prof. Luc Huyse van de KUL voor de Working Group for Comparative Study of Legal Professions, waaraan een 12-tal landen meewerken. De nationale rapporten zullen, na nog te voeren besprekingen, in boekvorm in een vergelijkend perspectief gebundeld worden. Het was meer dan vriendelijk van prof. Huyse ons toe te staan dit studiemateriaal te gebruiken.

We bedanken hier ten zeerste al diegenen die meegewerkt hebben aan dit artikel en voornamelijk onze confrater Fabienne Duchesne, en de studenten Wim Leemen en Lieve Gadeyne.

Historische ontwikkeling

De eerste vrouwelijke juriste in ons land, Marie Popelin, heeft geschiedenis gemaakt. Nadat door de wet van 20 mei 1876 de vrouwen principieel toegang gekregen hadden tot hogere studies, vatte zij op 37-jarige leeftijd, met een diploma van onderwijzeres, en na als directrice verschillende scholen te hebben geleid, haar studies aan in het jaar 1883 aan de U.L.B. Zij behaalde haar diploma in 1888, maar de toegang tot de balie werd haar geweigerd. Zij vocht die discriminerende maatregel aan in een lange strijd die een grote publieke controversale uitlokte.

Nadat de procureur-generaal geweigerd had haar tot de

eedaflegging toe te laten, stelde zij tegen deze beslissing beroep in bij het Hof van Beroep te Brussel. Maar de eerste kamer, onder voorzitterschap van de eerste voorzitter, wees haar verzoek af, op eensluitend advies van de procureur-generaal, door arrest van 12 december 1888 (*Pas.*, Appel, 1888-48).

De thesissen van de raadslieden, oud-stafhouder Jules Guillery en mr. Louis Franck, werden verworpen op grond van motieven als de volgende: «Attendu que la nature particulière de la femme, la faiblesse relative de sa constitution, la réserve inhérente à son sexe, la protection qui lui est nécessaire, sa mission spéciale dans l'humanité, les exigences et les sujétions de la maternité, l'éducation qu'elle doit à ses enfants, la direction du ménage et du foyer domestique confiée à ses soins, la placent dans des conditions peu conciliables avec les devoirs de la profession d'avocat et ne lui donnent ni les loisirs, ni la force, ni les aptitudes nécessaires aux luttes et aux fatigues du barreau.»

Ook de voorziening in cassatie werd verworpen door arrest van 11 november 1889 (*Pas.*, 1889-10). De advocaat-generaal Bosch vroeg de verwerping in een zorgvuldig gestoffeerd requisitorium dat een monument is van intelligent conservatisme. Wij citeren: «Dans tous les temps sous la loi romaine comme sous l'empire des coutumes du moyen âge, la profession d'avocat a été considérée comme un office viril, impliquant dans une mesure plus ou moins large la participation aux fonctions judiciaires, et, partant, non destinée aux femmes, non pas à raison de leur incapacité, mais à raison de leur mission sociale différente de celle des hommes et des exigences particulières de leur sexe... Quel est le motif de cette exclusion (du barreau)? C'est une raison de pudeur; cette pudeur qui sied si bien au sexe et qui par bienséance le doit éloigner des assemblées publiques... pour seconde raison les ménagements que l'on doit avoir pour la complexion de ce sexe qui doit se réserver à des occupations plus douces et plus tranquilles.»

Het arrest zelf is een schoolvoorbeeld van enge wetsinterpretatie en juridisme. Het stilzwijgen van de wet wat het geslacht van de te aanvaarden persoon betreft, wordt tegen de vrouw geïnterpreteerd. Eens te meer stelt men vast dat de rechtspraak, ook op het allerhoogste niveau, een emanatie is van bepaalde maatschappelijke opvattingen en een weergave van politieke visies in de ruime zin van het woord.

Als antwoord richtte Marie Popelin samen met Louis Franck de «Ligue Belge de droits de femmes» op. Louis Franck publiceerde in 1888 een boek «La Femme-Avocat» een uitvoerig en gedocumenteerd «exposé historique et critique de la question» en tevens een overtuigend pleidooi. Deze reactie was in feite de start van de feministische beweging in België.

Op 24 januari 1901 dienden Emile Vandervelde, Hector Denis, Hubain en Paul Janson een wetsvoorstel in om de vrouwen, met een diploma van doctor in de rechten, toe te laten de eed van advocaat af te leggen en het beroep uit te oefenen. Een paar maanden later keurde de gewone algemene vergadering van de Federatie van Advocaten een motie goed ten voordele van het wetsvoorstel Janson-Vandervelde. Het wetsvoorstel kwam evenwel niet verder dan de kamercommissie en op 20 april 1920 diende minister van Justitie Vandervelde een nieuw wetsontwerp in. Na allerlei tribulaties en een hevige oppositie vanwege het katholieke lid Woeste in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, werd het ontwerp er toch aangenomen op 27 april 1921. In de Senaat werd het op 7 maart 1922 verdedigd door mevrouw Spaak. Zij stelde wel enkele wijzigingen voor. Mevrouw Spaak was de eerste vrouwelijke senator en haar verdediging van het wetsvoorstel Vandervelde was haar maiden-speech. Terug in de Kamer werd het ontwerp aangenomen. De wet werd afgekondigd op 7 april 1922.

Artikel 2 bepaalde dat de gehuwde vrouw het beroep van advocaat alleen kon uitoefenen na uitdrukkelijke machtiging van haar echtgenoot, die een verklaring diende af te leggen ter griffie van de rechtbank van eerste aanleg. De machtiging kon op ieder ogenblik ingetrokken worden, doch de vrouw beschikte dan over een recht van beroep bij de rechtbank van eerste aanleg. Indien de echtgenoot afwezig of onbekwaam verklaard was of in de onmogelijkheid zijn wil te kennen te geven, was er geen machtiging vereist. De wet legde de vrouwen verbod op zitting te nemen als plaatsvervangend rechter.

Mevrouw Marcelle Renson was de eerste Belgische advocate. Na haar studie aan de universiteiten te Parijs en te Brussel, deed zij stage aan de balie te Parijs tijdens de eerste wereldoorlog. Zij legde de eed af op 20 juni 1919, doch werd slechts ingeschreven op de lijst der stagiairs zodra dit wettelijk mogelijk was, nl. in 1922. Op het tableau van de advocaten van de balie te Brussel figureert zij vanaf 1925. Deze vinnige oude dame van thans 90 jaar, is nog steeds ingeschreven te Brussel, waar zij de vijfde plaats inneemt. Zij deelde ons telefonisch met krachtige stem mee, dat zij bij haar debuut door haar confraters onmiddellijk goed werd geaccepteerd.

In Frankrijk en Engeland werden de vrouwen toegelaten tot de balie respectievelijk in 1901 en 1921. In 1903 werd in Nederland tegen het verzoek tot inschrijving van de eerste Nederlandse juriste als advocaat van officiële zijde geen bezwaar gemaakt.

Door de wetten van 13 juni 1924 en van 9 juli 1926 kregen de vrouwen toegang respectievelijk tot de rechtbanken van koophandel en de werkrechtshraden.

De toegang tot de gewone rechtbanken verliep veel trager. Nog in 1946 hield de procureur-generaal Delwaide van het Hof van Beroep te Luik een openingsrede over het thema: «La Femme-Magistrat?». Zelden lazen we zo'n opeenstapeling van zelfingenomenheid en onzin. «Quand

on réfléchit au rôle du magistrat, on est impressionné par ce qu'il y a d'auguste. Nous sommes les ministres du Droit, et notre tâche a quelque chose de religieux, car elle consiste dans l'application à l'homme de la grande règle d'Ordre qui régit la multitude des mondes. Nous sommes donc par là des ministres de l'Absolu chargés d'appliquer celui-ci aux contingences humaines, et il y a ainsi dans notre fonction, quelque chose de sacerdotal.» Hoe zou een vrouw voor een dergelijke functie in aanmerking kunnen komen?

De lezing van dit document toont aan hoe broos en gemakkelijk de thesissen zijn die in naam van het «absolute» verdedigd worden, en hoe weinig visie aanwezig was bij het parket-generaal te Luik na de tweede wereldoorlog. Het standpunt van de procureur-generaal beantwoordde blijkbaar niet aan de algemene consensus, want door de wet van 21 februari 1948 werden de vrouwen toegelaten tot de magistratuur. De maritale machtiging, die onherroepbaar was, moest gegeven worden volgens de algemene principes van het Burgerlijk Wetboek.

Volgens het antwoord van de minister van Justitie op een parlementaire vraag (Vragen en Antwoorden, Senaat, 21 februari 1984, p. 77) waren er in 1961 17 vrouwelijke magistraten op een totaal van 1208, hetzij 1,4%, in 1970 73 op een totaal van 1268, hetzij 5,8% en in 1980 177 op een totaal van 1661, hetzij 10,7%. Van deze 177 behoorden er 115 tot de zetel en 62 tot het parket.

Om tot het notariaat toegelaten te worden moest er echter gewacht worden tot de wet van 30 april 1958. Dezelfde wet schaft eindelijk de diverse wettelijke bepalingen af nopens de echtelijke machtiging, die de vrouwen nodig hadden om het beroep van advocaat of rechter uit te oefenen. Het is dus pas in 1958 dat de wettelijke gelijkheid volledig gerealiseerd werd.

Door de wet van 7 mei 1947 werd de vrouw ook benoembaar als advocaat bij het Hof van Cassatie. Mevrouw Cecile Draps, die sinds 1954 ingeschreven was aan de balie te Luik, was de eerste vrouw die in deze functie benoemd werd. Zij legde de eed af op 18 december 1980. Tot nu toe is zij niet alleen de eerste maar ook de enige vrouw onder de zestien advocaten bij dit Hof.

De eerste vrouwelijke stafhouder, mevrouw Virlee, werd in 1980 verkozen door de balie van Dinant. Mevrouw Virlee heeft de balie verlaten en is thans vrederechter en ereadvocaat. Mevrouw Colette Dehin van de balie te Hoei is thans de enige stafhouder.

De 26 Raden van Orde tellen samen 325 leden. Hiervan zijn er 1982-1983 zeven vrouwen. In 1982-1983 zijn er in de 26 balies 1751 vrouwen namelijk 1007 advocaten en 744 stagiairs.

Wat lokale geschiedenis

In de balie te Tongeren verschijnt in 1951 Marie-Louise van Kan als eerste vrouw. Er waren toen 19 advocaten en 10 stagiairs. Zij bleef echter slechts één jaar en werd dadelijk opgevolgd door Mia Vanstreels, die ingeschreven werd als stagiair in 1952 en als advocaat in 1955 op een tableau van 30 leden. Mr. Vanstreels is de pionier te Tongeren. Vijftien jaar lang heeft zij op volwaardige wijze en met veel brio haar beroep uitgeoefend. Benoemd tot rechter in de Rechtbank van Koophandel te Hasselt in 1967 was zij ook de eerste vrouwelijke magistraat in Limburg.

Jarenlang blijft het aantal vrouwelijke advocaten te Tongeren schommelen rond het cijfer 3. Vanaf 1972 begint hun aantal geleidelijk toe te nemen. De "boom" komt in 1976 met de aanvoer van 11 stagiairs, wat het totaal aantal vrouwen op 14 brengt. Op 31 december 1983 zijn er 10 vrouwen op een totaal van 102 advocaten of bijna 10% en 8 vrouwelijke stagiairs op een totaal van 38 of 21%. In het totaal maken de vrouwen bijna 13% van het advocatenbestand uit.

Van de 55 vrouwen die ooit aan de Tongerse balie ingeschreven waren, zijn er 36 weggefallen en 19 gebleven. Van diegenen die de balie verlieten gingen er 7 naar de magistratuur en 6 naar andere balies. Een groot aantal, namelijk 27, verliet reeds als stagiair de balie. Er was dus een belangrijke uitdunning der rangen.

In Hasselt is Theresia Bollen de eerste vrouwelijke stagiair. In 1950 werd zij ingeschreven in een balie met 25 advocaten en 12 stagiairs. Ook zij blijft slechts één jaar en wordt opgevolgd door Hilde Maleux, die in 1955 de eerste vrouwelijke advocaat wordt op een tableau van 33 leden. Zij oefende haar beroep echter slechts 5 jaar uit en zo is Jacqueline Vliers, die de eed aflegde in 1955, met haar 14 jaar balie in feite de eerste vrouwelijke advocaat met echte praktijk te Hasselt. Zij wordt in 1963 ook de eerste vrouwelijke plaatsvervangend rechter in Limburg. Zij verliet de balie in 1969 en wordt de eerste vrouwelijke substituut in Limburg.

Net zoals te Tongeren blijft ook te Hasselt het vrouwelijk element in de balie jarenlang uiterst beperkt (van 1 tot 4). In 1971 zijn er nog maar twee advocaten: Maggy Bertrand en Kathleen Jadoul. Maar in datzelfde jaar begint de expansie zich af te tekenen. Onder de 28 stagiairs die ingeschreven worden bevinden er zich 10 vrouwen. In de volgende jaren varieert het aantal vrouwelijke stagiairs tussen 9 en 15 op totalen van 38 en 76. Parallel hiermee blijven steeds meer vrouwen aan de balie. In 1983-1984 figureren 22 vrouwen op het tableau van 146 leden en 9 stagiairs op een totaal van 51, d.i. respectievelijk 15% en 18% of in totaal 16%. Daarbij valt op dat steeds meer vrouwelijke advocaten het beroep blijven uitoefenen.

Te Hasselt zijn tot op heden 65 vrouwen ingeschreven geweest. Als stagiair verlieten er 25 de balie terwijl 9 vertrokken toen zij reeds als advocaat ingeschreven waren. Van deze 34 vertrekkers verkozen er 10 de magistratuur. Het totaal beginners werd gehalveerd.

De evolutie in beide balies is dus volledig gelijklopend doch kwantitatief sterker uitgesproken te Hasselt.

De advocatuur in het algemeen

Het is niet mogelijk de toestand van de vrouw aan de balie los te zien van de algemene situatie. Daarom dit overzicht.

Het aantal advocaten heeft in eerste instantie te maken met het aantal diploma's. In de toename of vermindering van dit aantal kan men een evolutie zien, die in drie groeicycli verloopt. De eerste situeert zich tussen 1875 en 1890, de tweede in de jaren vijftig en de derde, de meest spectaculaire, loopt van 1969 tot 1975. In deze periode werden 1.144 rechtsdiploma's in België aan Belgen afgeleverd op 11,7 per 100.000 inwoners. Van deze diploma's werden 33% aan vrouwen uitgereikt. Dit reeds vrij hoge percenta-

ge is in de volgende jaren ongeveer gelijk gebleven. 1981 leverde 1.170 rechtsdiploma's op voor Belgen waarvan 414 of 35% aan vrouwen werden uitgereikt. Het Vlaamse aandeel in de «output» van de rechtsdiploma's was 47,5% in 1968 en 58,9% in 1981 (tabel 2 en 3).

Deze evolutie had haar weerslag op het advocatenbestand. Tussen 1950 en 1955 nam het aantal toe tot het vooroorlogs peil bereikt was. Dan volgt een periode van 10 jaar waarin de advocatenpopulatie geleidelijk afneemt. Eerst in 1970 wordt het aantal van 1940 en 1955 opnieuw bereikt. Na 1970 gaat het aantal pijlsnel de hoogte in: 4.864 in 1975, 5.618 in 1977 en 7.289 in 1982/83. Sinds 1969 is het aantal dus bijna verdubbeld (tabel 4).

De spreiding van de advocaten en stagiairs over de 26 balies is erg ongelijk. Een op drie behoort tot de Brusselse balie en bijna 60% is geconcentreerd in de vier grootste balies, namelijk Brussel, Antwerpen, Gent en Luik (tabel 6).

Belangrijk is dat de Vlaamse balies een groeiend aandeel verwerven in de Belgische advocatuur. Bij groeiindex op basis van 1950-1951 halen de Walen in 1977-1978 141 en de Vlamingen 218. Brussel blijft daarentegen verhoudingsgewijze plus minus gelijk. In 1950 is 34,9% van de Belgische advocaten ingeschreven bij Vlaamse balies, 29,6% behoort tot de Waalse groep en 35,6% is ingeschreven te Brussel. In 1982 liggen de verhoudingen anders. De Vlaamse advocaten halen dan een procent van 43 tegenover 24% voor de Waalse regio en 33% voor Brussel (tabel 6). Men kan hier nog aan toevoegen dat, indien men het aantal leden van de Vlaamse balies samentelt met het aantal leden die ingeschreven zijn op de Vlaamse taalrol in Brussel, blijkt dat de Vlamingen volgens de tableaux 1983/84. De meerderheid hebben nl. 3990 Vlamingen op 7.633 leden of 52%.

In 1900 was er één advocaat op 3.064 inwoners, in 1940 één op 2.245, in 1960 één op 2.564 en in 1982 één op 1.431.

Alle takken van de Belgische juridische beroepen zijn gegroeid in absolute cijfers. Ten overstaan van de andere juridische beroepen vertegenwoordigen in 1982 de advocaten ongeveer 31% tegenover de juristen in privédienst, de sterkste groep, met ongeveer 40%, de juristen in de openbare dienst met ongeveer 15%, de rechters 7,6% en de notarissen 5,5%. De oude categorieën zoals advocaten, rechters en notarissen, halen samen slechts 44% in 1982, terwijl zij drievierde uitmaakten van het beroep in 1937 (tabel 8).

De Nationale Orde van Advocaten is van oordeel dat een van de belangrijkste problemen op dit ogenblik de vestiging is van vreemde advocaten in België, zonder dat de E.E.G. er tot nu toe in geslaagd is een behoorlijke richtlijn uit te vaardigen. Het fenomeen van de vermeerdering van de juridische dienstverleningen door organisaties van allerlei aard en oorsprong wekt ook bekommernis. Het gaat hier om organisaties als Boerenbond, vakbonden, politieke organisaties, O.C.M.W.'s, enz. Het uitblijven van de uitwerking van een ernstig functionerend systeem van rechtsbijstand is eveneens een zeer negatief punt. Ook is het de vraag wat er met al de jonge advocaten gaat gebeuren.

Outsiders menen dat het de advocatuur mangelt aan vernieuwingsdrang en verbeelding om de veranderende situatie op te vangen. Dat de Nationale Orde der Advocaten bijvoorbeeld niet eens over de tableaux van de diverse balies beschikt of over statistisch materiaal over de advocaat, is

toch tekenend. Dat een advocaat bij een bezoek aan de stafhouder te Antwerpen op zijn kabinet in het gerechtshof nog in toga moet verschijnen, is dit niet minder. Het zijn kleine doch erg relevante details.

Wellicht zal de massale toevoer van jonge advocaten generatietegenstellingen doen ontstaan. Dat zou veranderingsbereidheid en veranderingsdynamiek kunnen meebrengen.

Er zullen in ieder geval maatregelen moeten uitgedacht en ingevoerd worden om het concurrentievermogen aan te scherpen en om zich af te zetten tegen de aangroei van de andere groepen van juridische dienstverleners.

De Vlamingen beschikken over de numerieke meerderheid en kunnen de beslissingen sterk beïnvloeden. Of evenwel de verticale opdeling bestand zal zijn tegen de horizontale, waar grote en kleine balies tegengestelde belangen hebben, is een andere kwestie. Het is te vrezen dat de belangen van de grote balies, die samen een nog sterkere meerderheid uitmaken, wel eens te veel gewicht in de weegschaal zouden kunnen krijgen ten nadele van de kleinere balies.

Al die elementen, tendensen en problemen raken vanzelfsprekend ook de vrouw in de balie. In dit algemene kader beweegt en evolueert ze. Haar situatie in heden en toekomst wordt erdoor mede beïnvloed. Er zijn evenwel duidelijk specifieke problemen en aspecten. Niet alleen de geschiedenis wijst dit uit, het blijkt ook uit de huidige situatie.

De vrouw aan de balie 1982-1983

Op tabel 1 zijn een reeks algemene gegevens samengebracht die een kleine statistische benadering betrachten van de situatie van de vrouw in ons land. België telt in 1982 51 % vrouwen. Het totaal inwonerscijfer bedraagt 9.855.000, waarvan 57 % in het Vlaams gewest woont, 33 % in het Waals gewest en 10 % te Brussel. Van de totale schoolbevolking in 1981-1982 (2.273.000 voor het land, waarvan 57 % Nederlandstalig en 43 % Franstalig), zijn 48,57 % meisjes. In het lager onderwijs is het percentage meisjes 48,44 % en in het universitair onderwijs 37,65 %. Volgens een raming van de Belgische beroepsbevolking waren er in 1982 38,21 % vrouwen beroepsmatig actief. Het werkloosheidspercentage bij de vrouwen beliep eind 1982 54,48 %. Een analyse van de werkende beroepsbevolking naar beroepsklasse op basis van een sociaal-economisch onderzoek in 1977 wijst uit dat de vrouwen alleen oververtegenwoordigd zijn in de groep onderwijzend personeel (56,79 %) en in een subgroep als de verplegers, waar zij met 90,53 % het allerhoogste percentage scoren. Goed vertegenwoordigd zijn de vrouwen bij de apothekers met 42,51 %. Bij de dokters en chirurgen is het percentage 13,8, dus zeer laag; bij de tandartsen ligt het met 22 % iets hoger. In de grote groep van ambachtslieden, produktie- en bouwvakarbeiders, en handlangers n.e.g. (1.280.987) zijn er ook maar 16,05 % vrouwen. Om een exacte beoordeling van al deze gegevens te kunnen maken zou er heel wat uitleg nodig zijn over de gebruikte criteria en classificaties.

Dit zou ons hier te ver leiden. Laten we de gegevens dus beschouwen als louter aanwijzend. Ze zijn daarom niet minder betekenisvol.

Om een juist beeld van de huidige situatie van de vrouw aan de balie te geven, publiceren wij in bijlage de gegevens

voor het land, per balie en per landsgedeelte in 1982-1983. Hiertoe werden alle tableaux van de advocaten en de lijsten van de stagiairs verzameld die de 26 balies in het gerechtelijk jaar 1982-1983 uitgegeven hebben.

In absolute cijfers waren er in 1982-1983 1751 vrouwen aan de balie, waarvan 1.007 advocaten en 744 stagiairs, m.a.w.: in 1982-1983 zijn 24 % van de aan de balie ingeschreven leden vrouwen (20 % van de advocaten en 34 % van de stagiairs).

In het geheel bedraagt het aantal inschrijvingen 20 %. In de afzonderlijke balies variëren de percentages echter van 10 tot 28 %, met boven de 20 % Brussel, Leuven, Kortrijk, Bergen, Nijvel, Neufchateau en Charleroi. Tongeren scoort in het Vlaamse landsgedeelte het laagst.

Bij de stagiairs vinden wij eveneens verschillen per balie doch de algemene tendens is duidelijk afgetekend en gelijklopend. Het percentage vrouwelijke stagiairs ligt in alle balies behalve in Mechelen, Veurne en Dinant merkelijk hoger dan dit der vrouwelijke advocaten. Als bijzonderheden moeten wij vermelden dat in 1982 in de balies van Oudenaarde en Neufchateau de vrouwen de helft halen, en dat er in de kleinste Vlaamse balies namelijk Ieper en Veurne, slechts 2, respectievelijk 1 vrouwelijke stagiairs zijn. Mechelen haalt op de twee voornoemde uitzonderingen na, in het Vlaamse landsgedeelte, de laagste score.

De spreiding van de vrouwen over de verschillende balies is eveneens ongelijk. De aantrekkingskracht van de grote balies lijkt blijkbaar nog groter dan bij de mannen. In 1982-1983 behoort 40 % van de vrouwelijke advocaten en stagiairs tot de Brusselse balie en bijna 65 % tot de 4 grootste balies, namelijk Brussel, Antwerpen, Gent en Luik.

Brussel telt in 1982-1983: 1.630 advocaten waarvan 385 vrouwen of 24 %; 744 stagiairs waarvan 314 vrouwen of 42 %; 2.374 leden waarvan 699 vrouwen of 29 %. Meer dan de helft van de huidige advocaten en 280 vrouwelijke advocaten zijn opgenomen op het tableau na 1972. Brussel is een zeer jonge balie. Zij is overduidelijk de grootste attractiepool van het gehele land voor de vrouwen.

Een telling verricht op 29 november 1983 verstrekt ook nog gegevens over de twee taalrollen. Van de 2.462 leden kozen er 659 de Vlaamse taalrol nl.: 374 advocaten waarvan 74 vrouwen of 20 % en 285 stagiairs waarvan 81 vrouwen of 28 %. Van de 659 leden zijn er derhalve 155 vrouwen of 22 %. De Vlaamse taalrol is in Brussel in expansie doch nog minoritair.

In deze minderheidsgroep zijn de vrouwen naar de algemene Brusselse maatstaven ondervertegenwoordigd. Wij constateren dat Brussel de vrouwen wel aantrekt, doch dat deze aantrekkingskracht toch nog niet zo sterk werkt op de Vlaamse vrouwen, ook niet op de jongsten. De trend opwaarts is evenwel onmiskenbaar.

De balie van Antwerpen, die in Vlaanderen het grootste aantal leden heeft, heeft ook het grootste aantal vrouwelijke ingeschrevenen. In 1982-1983 zijn er: 645 advocaten waarvan 123 vrouwen of 19 %; 234 stagiairs waarvan 76 vrouwen of 32 %; 879 leden waarvan 193 vrouwen of 22 %.

Mevrouw Madeleine Buwels-Hauwers werd als eerste vrouw te Antwerpen ingeschreven op het tableau in 1924-1925 samen met haar echtgenoot Laurent Gevers. De thans oudste ingeschrevene legde de eed af in 1936; de 24 volgenden werden ingeschreven in de periode tussen 1943 en

1972; de rest kwam jaarlijks bij in aantallen die varieerden van 9 tot 20.

Luik, de grootste balie in Wallonië, telt in 1982-1983: 361 advocaten waarvan 53 vrouwen of 15 %; 201 stagiairs waarvan 72 vrouwen of 36 %; 562 leden waarvan 125 vrouwen of 22 %.

De thans oudst ingeschreven vrouw legde haar eed af in 1927 en nog 4 anderen deden dit voor de tweede wereldoorlog. Tien vrouwen legden de eed af tussen 1941 en 1972, zeven in het jaar 1972 en de resterende 27 tussen 1975 en 1982. Het is verwonderlijk dat de Cité Ardente niet het hoogste percentage haalt van de balies in Wallonië. Charleroi, Namen, Bergen en Nijvel hebben percentsgewijze meer advocaten en Charleroi meer stagiairs.

Gent telt in 1982-1983: 323 advocaten waarvan 59 vrouwen of 18 %; 166 stagiairs waarvan 43 vrouwen of 26 %; 489 leden waarvan 102 vrouwen of 21 %.

Wat het hele land betreft wil ik nog vermelden dat van de 1.751 vrouwen aan de balie 36 % tot de Vlaamse regio behoort, 24 % tot de Waalse regio en 40 % tot Brussel.

Van de 1.007 vrouwelijke advocaten behoren er 38 % tot de Vlaamse regio, 23 % tot Wallonië en 38 % tot Brussel.

Van de 744 stagiairs behoren er 33 % tot de Vlaamse regio, 24 % tot de Waalse regio en 42 % tot Brussel.

Evolutie

Statistieken wijzen uit dat in het algemeen de vrouwen minder werden aangetrokken tot de rechtsfaculteit dan tot andere faculteiten. Ook blijkt dat het aantal vrouwelijke afgestudeerden procentueel het minst toenam in de rechtsfaculteit.

Wat in de opmerkingen over de advocatuur reeds gezegd is over de evolutie en het aantal uitgereikte rechtsdiploma's, geldt natuurlijk ook voor de diploma's die door de vrouwen werden behaald, met dien verstande dat in de eerste periode nog geen enkele vrouw het diploma ontving.

In 1945 werden 20 diploma's aan vrouwen afgeleverd. Na een groei omstreeks de jaren 50 tot maximum 76 diploma's daalde dit cijfer weer in de volgende jaren. De periode 1969 tot 1975 is in het geheel gezien voor de vrouwen de explosieve periode. De 103 diploma's die de vrouwen behaalden in 1969 of 21 %, lopen op tot 383 in 1975 of 33 %, en tot 414 in 1981 of 35 %. In de eerste kandidatuur in de rechten waren er in 1980-1981 1.146 meisjesstudenten ingeschreven, of 44 %. Aangezien uit de tabellen van vroegere jaren blijkt dat het percentage meisjesstudenten dat zijn eindexamen behaalt, gelijk is aan het percentage dat ingeschreven is in de eerste kandidatuur, mag men verwachten dat in 1985-1986 de meisjesstudenten eveneens \pm 44 % van de eindexamen zullen behalen.

Van het totaal aantal rechtsdiploma's afgeleverd aan Belgische vrouwen zijn er in 1969 39 Vlaamse of 38 %, in 1975 198 of 52 % en in 1981 228 of 55 % (tabel 3). In 1981 zijn voor het eerst in de geschiedenis meer rechtsdiploma's aan Vlaamse vrouwen afgeleverd dan aan Franstaligen. Bij de mannen was dit voorheen reeds gebeurd in 1969.

De evolutie van de rechtsdiploma's had vanzelfsprekend bij de vrouwen ook zijn weerslag op het advocatenbestand. Van de 5,2 % van de totale baliebevolking in 1950 steeg hun aandeel tot 8 % in 1960, 10 % in 1969, 20,5 % in 1977

en 24 % in 1982. In absolute cijfers wordt dit 168, 286, 370, 1.209 en 1.751. Naar schatting is het aantal verdubbeld na 1975.

Aangezien het percentage van de vrouwen in de output van de rechtsdiploma's in de eerstvolgende jaren nog stijgt, is er een evenredige toename van het aantal vrouwen aan de balie te verwachten, hoewel met een trager tempo dan voordien (tabel 2).

Over het percentage vrouwen dat aan de balie blijft, vonden we alleen een tabel bij Luc Huyse in zijn werk *Sociologie van het Recht*, uitgave 1981. Het percentage dat na acht jaar nog aan de balie verbleef bedroeg gemiddeld in 1955-59 32,3 %, in 1960-1965 39,6 %, in 1965-1969 49,7 %.

Ik onderzocht zelf van naderbij de toestand aan de balies van Tongeren, Hasselt en Kortrijk (tabel 7). Eerst werden alle vrouwen geteld die ooit aan de balie ingeschreven waren vanaf de datum van de inschrijving van de eerste vrouw op de lijst van de stagiairs tot nu. Daarna werd de toestand vanaf 1970 tot en met 1983 ontleed.

Te Tongeren is de toestand duidelijk afgetekend. Van de 55 vrouwen die ooit ingeschreven werden, hebben er 36 de balie weer verlaten. Na 1970 gebeurt dit nog steeds voor meer dan de helft van de ingeschrevenen.

Te Hasselt liggen de cijfers gunstiger. Terwijl van het totaal aantal vrouwen iets meer dan de helft de balie verliet, valt dit getal na 1970 terug tot 28 op 59, of 47 %.

Kortrijk geeft een heel ander beeld. Een afvloeiing van 21 vrouwen op een totaal van 75 is betrekkelijk weinig. Dit is zeker nog meer waar voor de periode na 1970 met een verhouding 18/72.

Uit het voorgaande en uit het aantal vrouwen op het tableau in 1982-1983, blijkt bovendien dat het percentage vrouwen dat na de inschrijving aan de balie blijft, stijgt. Wel kan de toestand per balie enigszins verschillen.

Een groot aantal van hen die de balie verlaten gaat naar de magistratuur: 6 te Tongeren, 10 te Hasselt en 3 te Kortrijk.

Hoeveel vrouwen thuis blijven zonder enige beroepsactiviteit uit te oefenen, nadat zij ooit ingeschreven waren bij de balie, blijft nog een op te lossen kwestie. De gegevens zijn te onvolledig om op gefundeerde wijze een conclusie te trekken. Toch heb ik de stellige indruk dat dit percentage bijzonder klein is of wordt.

Dat de afvloeiing bij de mannen eveneens gebeurt, is een bekend feit. Of dit in dezelfde mate gebeurt als bij de vrouwen, kan moeilijk uitgemaakt worden omdat er geen vergelijkende tabellen voorhanden zijn. Het is ook niet uit te maken in welke mate de vrouwelijke advocaten hun beroep uitoefenen.

Men heeft evenmin nagegaan op welke wijze zij hun praktijk uitbouwen (patroons, medewerkers, part-time, enz.). Het ware te wensen dat deze punten nader zouden worden onderzocht.

Besluit

Hierboven is vastgesteld dat het aantal leden van de balie de laatste tien jaar bijna verdubbeld is, dat de Vlaamse balies aanzienlijk aan gewicht gewonnen hebben en dat de concentratie gebeurt in Brussel (1/3) en in de vier grootste balies. Deze conclusies gelden in versterkte mate voor de vrouwen. Hun aantal is verdubbeld sinds 1975. Hun aan-

groei in de Vlaamse balies was, weliswaar in mindere mate, medebepalend voor de stijging aldaar. De concentratie in Brussel en in de vier grootste balies is over het geheel nog sterker en specifiek bij de stagiairs, nog meer afgetekend.

Nog vele vrouwen verlaten de balie. Hun aantal wordt echter procentueel steeds kleiner. De streekmentaliteit is niet vreemd aan de graad van afvloeiing. Een landelijke balie als Tongeren geeft een groot verliescijfer, een dynamische groep als Hasselt al heel wat minder en het ondernemingsrijke Kortrijk haalt de hoogste en blijvende activiteitscijfers. Het blijkt ook dat de magistratuur voor de vrouw zeer attractief is.

Uit de combinatie van de gegevens in verschillende richtingen blijkt dat het emancipatieproces van de Vlaamse vrouwen nog niet is afgesloten. In eigen regio zijn zij de zwakste groep. De Vlaamse groep als geheel is bij de vrouwen-advocaten wel even sterk als de Brusselse, doch bij de stagiairs haalt de Brusselse weer de overhand. De Waalse groep ligt in dezelfde mate achter bij de advocaten en stagiairs.

Daartegenover staat dat de groep mannen in de Vlaamse balies veruit de sterkste van het land is.

De vrouwen hebben het tempo van de opgang in Vlaanderen niet gevolgd. We moeten concluderen dat er in het expansieve Vlaanderen nog steeds een conservatieve mentaliteit tegenover de vrouw en bij de vrouw zelf aanwezig is. Het feit dat in 1981 het aantal Nederlandstalige rechtsdiploma's dit der Franstalige overtreft, wijst echter in de goede richting.

Er moet en zal echter nog heel wat gebeuren.

In Brussel heeft de Vlaamse taalrol in het algemeen, en de vrouwen in het bijzonder, nog een grote weg af te leggen.

Enkele beschouwingen

De positie van de vrouw aan de balie staat niet los van haar algemene situatie. Integendeel weerspiegelt zij zeer goed de algemeen heersende tendensen.

Hoewel de meisjes de helft van de schoolbevolking uitmaken, halen zij op het universitair niveau slechts een deelnamepercentage van 38. Dit is ook het geval in de rechtsfaculteit die de poort is tot de balie. Bij de actieve beroepsbevolking zijn er 38 % vrouwen, bij de balie echter maar 24 %. Ook dit is een algemeen verschijnsel. De vrouw is inderdaad nog ondervetegenwoordigd bij de zelfstandige beroepen en posten op hoger niveau, behalve in de beroepsgroepen in de verzorgende en educatieve sector, zoals verpleegkunde en onderwijs.

Dat er van de apothekers 43 % vrouwen zijn, doet aan het voorgaande niets af. Het is steeds een beroep geweest waar de vrouw thuis kan werken en dat als typisch vrouwelijk beschouwd wordt. Bij vergelijking met artsen en chirurgen, waar de vrouwen slechts 14 % halen, heeft de vrouw in de balie een gunstige positie verworven. Dit is ook het geval voor de tandartsen waar de vrouwen 22 % uitmaken.

De vooruitgang van de vrouw aan de balie hangt dus duidelijk samen met de emancipatie van de vrouw in het algemeen.

De vrouwen hebben aan de balie een enorme vooruitgang geboekt. Steeds meer vrouwen laten zich als stagiair in-

schrijven, en steeds meer blijven het beroep uitoefenen.

De studiemogelijkheden voor de meisjes liggen wagenwijd open. De doorbraak kwam, gedragen door de algemene emancipatie van de vrouw, de economische expansie van de «Golden Sixties», de democratisering van het onderwijs o.a. via studiebeurzen en uitbreiding van de toegangsmogelijkheden tot de universiteiten, en de ontplooiing van de Vlaamse Gemeenschap. Laten we niet vergeten dat de vrouwen eeuwenlang uitgesloten waren uit de balie en dat de zaak juridisch formeel slechts rond is sinds 1958. Een vaste periode teruggaand tot het Romeins recht werd afgebroken: de vrouwen zijn aan de balie niet meer weg te denken. Er is een andere tijd aangebroken.

Maar de vrouwen zijn aan de balie nog minoritair. Sinds 1975 schommelt het percentage rechtsdiploma's aan meisjesstudenten afgeleverd rond de 35 % en er is beslist geen spectaculaire stijging meer te verwachten. Vele vrouwen verlaten na een tijdje de balie. De formele barrières zijn gesloopt, de studiemogelijkheden zijn er, de principes verworven, doch gaat de vrouw zich wel volledig doorzetten? Is er stagnatie of is het eindpunt bereikt?

Zonder enige twijfel beschikt de vrouw over de nodige intellectuele capaciteiten voor het uitoefenen van het beroep van advocaat. Er is geen enkel probleem van bekwaamheid.

Toch zijn er steeds een reeks factoren die de vrouw discrimineren. Op het congres over het thema «Vrouw en Recht» dat in Nederland plaats had in 1980 op initiatief van de Emancipatiecommissie van de Vereniging voor Vrouwen met Academische Opleiding, vatten de onderzoekers hun bevindingen, die steunden op een uitgebreid rechtssociologisch onderzoek, als volgt samen: «Van openlijke discriminatie van vrouwelijke juristen kan niet gesproken worden, maar er is wel een dominantieprobleem: de diepliggende en subtiele mentaliteits- en rolpatronen blijken zeer weerbarstig te zijn.

Op verbaal niveau zijn een hoop problemen opgeruimd maar onderhuids blijken er nog steeds veel te bestaan die niet met anti-discriminatie wetgeving zijn weg te werken. Door deze dominantiepatronen bestaat er een tendens om vrouwen vanuit het centrum naar de periferie te drukken.

Vrouwen worden uit belangrijke functies weggemanoeuvrerd naar hun gezin. Het is voor hun veel moeilijker een goede baan te vinden dan voor mannen en als zij die eenmaal gevonden hebben dan bestaan er minder carrièremogelijkheden. Als ze al carrière maken dan geschiedt dat veelal tegen inlevering van voor vrouwen belangrijke waarden.»

Onmiskbaar is het probleem waarmee de vrouw, en vooral de gehuwde vrouw met kinderen, geconfronteerd wordt, geconcentreerd rond het thema «huishouden».

Wat de procureur-generaal in 1889 beweerde over «ce sexe qui doit se réserver à des occupations plus douces et plus tranquilles...», deint na en leeft voort in het rollenpatroon dat de vrouw wordt opgelegd.

De werkende vrouw heeft meestal af te rekenen met een dubbele taak: haar beroep en het huishouden. Ook waar goodwill en bewust streven naar gelijke taakverdeling in huishouden en verzorging van de kinderen voorhanden zijn, zijn ingewortelde reflexen en opvattingen moeilijk te bedwingen. Onbetwist schuift men de verzorgende taak in het huishouden nog steeds naar de vrouw toe en nog steeds

wordt zij beschouwd als de opvoedster bij uitstek van de kinderen.

Hoeveel knappe vrouwen-advocaten hebben we de balie niet zien verlaten voor de magistratuur of voor geregelde jobs? En hoeveel echtgenoten van mannen met goede inkomens sluiten zich niet op in eigen huiskring? Hoeveel vrouwen-advocaten bleven niet ongehuwd, of huwden met advocaten, hebben geen of weinig kinderen, of zijn pas na de uitbouw van hun carrière getrouwd? We kennen er vele!

Het zelfstandig beroep van advocaat stelt ook hoge eisen: de opbouw van een klassieke carrière verloopt langzaam, is risicovol, vereist lange werkperiodes, is voortdurend doorspekt met conflictsituaties met cliënten, tegenpartijen en rechtbanken. Het beroep vereist in één woord de inzet van de volledige persoon die in zijn totaliteit wordt aangesproken. Resultaat kan via part-time arbeid niet bereikt worden. Daarenboven is de concurrentie sterk en velen zijn geroepen...

Ook heden ten dage gaan vele jonge vrouwen over naar de magistratuur of naar jobs met een kalmer werkritme, een grotere sociale zekerheid en geregelde uren.

Informeel discriminatiepraktijken zoals voorgaande houden zeker nog de vrouwen weg van de rechtsfaculteit en van de balie. Ook spelen algemene factoren zoals de werkkracht van het advocatenberoep, de demografische toestand, de evolutie van de economische crisis, enz. Na een korte periode van beperkte groei, zou er wel eens een zekere stagnatie of vertraging hierin kunnen optreden.

Toch tekent er zich overal, en zeker in de grotere balies, een nieuw type advocaat af. De jongere vrouwelijke advocaten of stagiairs zijn blijkbaar niet meer zo vlug geneigd hun baan op te geven. Mr. drs. B.P. Sloot die talrijke vrouwelijke juristen ondervraagd heeft, schrijft in zijn studie *Ervaringen van vrouwelijke juristen* hierover: «De situatie in anno 1980 is drastisch gewijzigd: bijna geen van de vrouwelijke juristen, die schreven over de 'beslissing' om hun baan op te geven ten behoeve van het gezin, zou dat heden ten dage zonder reflexie of zonder afweging van andere mogelijkheden doen.»

Het probleem waarmee de vrouwen in het beroep te kampen hadden — hoe een synthese vinden tussen de eisen van hun beroep en die van het huishouden — is zeker niet verdwenen. Het probleem wordt gesteld, onderzocht, naar de gevolgen afgewogen, oplossingen worden nagestreefd en gevonden. Al onze gesprekken wezen uit dat de vrouwen bijzonder begaan blijven met dit probleem, dat zeker niet academisch van aard is, doch gewone dagelijkse realiteit.

R.L. Cliquet schrijft in zijn studie «De emancipatie van de vrouw», een sociaal-biologische benadering: «De reproductieve rol van de vrouw hoeft in de moderne cultuur evenwel niet meer gerealiseerd te worden ten koste van de algemeen maatschappelijke en culturele rol die de vrouw kan vervullen (Bernard, 1974). De man dient op actieve wijze zijn aandeel in het verzorgen, het opvangen en het opvoeden van de kinderen op te nemen (Höhn, 1982). Bovenvermelde beginselen inzake de rol- en taakverdeling van man en vrouw mogen beschouwd worden als zijnde algemeen aanvaard en onderschreven door de wereldgemeenschap, zoals men kan afleiden van de hiernavolgende passage uit het wereldbevolkingsactieplan, dat met algemene consensus werd goedgekeurd op de Wereldbevolkingsconferentie van de Verenigde Naties in Boekarest: «Women

have the right to complete integration of the development process particularly by means of an equal participation in educational, social, economic, cultural and political life. In addition, the necessary measures should be taken to facilitate this integration with family responsibilities which should be fully shared by both partners.»

In de technologisch hoog ontwikkelde cultuur is dit via drastische werktijdverkorting voor beide echtgenoten goed te realiseren doch dit vergt tegelijk gepaste compensatiemaatregelen.

Op korte termijn gezien is het inzetten van een vreemde kracht in het huishouden het middel waarnaar gegrepen wordt — doch het is een dure oplossing. De Brusselse balie, met haar groot aantal advocaten en magistraten, is inventief opgetreden en installeerde een kinderopvang in het gerechtsgebouw.

Eigenlijk had de procureur-generaal Delwaide geen ongelijk toen hij in 1946 voorspelde: «Il faudra aussi installer au Palais une pouponnière avec nurse, et suspendre les audiences aux heures de tétée, qui ne peuvent cependant pas se faire en chambre du conseil.»

Het emancipatieproces is thans een nieuwe fase ingetreden. Aan de overheid wordt niet alleen gevraagd reenschap af te leggen voor elk onderscheid dat zij maakt op grond van sekse, maar zij moet ook nagaan hoe zij de feitelijke achterstand in de deelname van de vrouwen ongedaan kan maken.

Zo adviseerde recent een Commissie voor Onderwijs de minister nopens de wijze hoe modellen en rolpatronen uit de schoolboeken moesten verdwijnen. Ieder seksisme moet uit de leerboeken weg.

De jeugd wordt anders opgevoed en zal met het probleem minder of geen moeite hebben.

De reorganisatie in het beroep zelf speelt ook zijn rol. Naast het klassieke type advocaat ontwikkelt zich in het beroep een grote groep die als medewerker optreedt, bepaalde taken vervult voor de rechtbank of in het kabinet binnen een vast werkkader, onderzoekswerk verricht thuis, part-time werkt, enz. Hier zijn de vereisten vanzelfsprekend minder groot en in ieder geval van een andere aard. In het kader van het fenomeen van de werkloosheid en de moeilijkheid om plaatsen te vinden, is het te voorzien dat velen die normaliter de balie zouden verlaten, er thans blijven om niet bij de R.V.A. te belanden en betere scholing en referenties te kunnen voorleggen bij sollicitaties.

Ten slotte «last but not least» is er het argument van de financiële noodzaak. Over het algemeen zullen beide echtgenoten moeten werken om hetzij behoorlijk te kunnen leven, hetzij een zekere stand op te houden. De gevestigde maatschappelijke visies zullen zonder verpinken wijken voor de economische noodzakelijkheden.

Niettemin willen wij hier waarschuwen tegen de weg van de minste weerstand en gemakkelijksoplossingen, die de vrouw «in de buitenbaan» doen terechtkomen. Het gevaar is niet denkbeeldig dat alle voornoemde factoren samen met wat van het «KKK»-syndroom overblijft, de vrouw in een ondergeschikte positie zullen doen terechtkomen met dienende en marginale activiteiten.

Toch mogen de vrouwen-advocaten echter niet vergeten hoe klein hun probleem is en hoe groot hun mogelijkheden zijn in vergelijking met de vrouwen uit de lagere inkomstengroepen, de werklozen of de minder geschoolden!

De tijd is veranderd en zal nog meer veranderen maar moed, durf, verbeelding, inzet, begrip en evenwichtige humane waardeoordelen moeten hun richtsnoer blijven.

ANNE-MARIE SCHEEPERS

BIBLIOGRAFIE

HUYSE, L., *Rapport over de juridische beroepen in België*, (nog niet gepubliceerd).

STUBBE, E., (Red.) *Profiel van de Vrouw*, Studiereeks van het Tijdschrift van de V.U.B., Nieuwe Serie nr. 16, Maastricht 1983.

VERSLUYS, L., «Vrouw en Recht», *Sociaal*, 1983, 17-19.

«Les Ordres Professionnels, Liberté ou corporatisme?», *La Revue Nouvelle*, 1982.

HUYSE, L., *Sociologie van het Recht*, Acco Leuven, 1981.

SLOOT, B.P., «Officiële uitsluiting van de vrouw in juridische beroepen», *Ned. Juristenblad*, Jg. 55, 20/27, 1980, 1186-1195.

SLOOT, B.P., *Ervaringen van vrouwelijke juristen*, Nijmegen 1980.

PESSERS, D.W.S.M., «Congres Vrouw en Recht», *Ned. Juristenblad*, Jg. 55, 45/46, 1980, 1170-1182-1185.

VAN MAARSEVEEN, H., «Vrouw en Recht», *Ned. Juristenblad*, Jg. 55, 20/27, 1980, 1170-1182.

HUYSE, L., VANDEKERCKHOVE, L., *In de Buitenbaan*, S.W.U. 1976.

Le monde des Avocats, Courrier Hebdomadaire du Centre de Recherche et d'information socio-politiques (CRISP), dd. 8.1.71 en dd. 15.1.1971.

R.P.D.B., tw. «Avocat».

R.P.D.B., tw. «Notaire».

DELWAIDE, L., openingsrede van 16 september 1946: *La Femme Magistrat*.

VERMEYLEN, P., «Règles et Usages de l'ordre des Avocats en Belgique», *Pandectes Belges*, 1940.

Acte du Congrès féministe international de Bruxelles en 1912, publié par les soins de Mlle M. Popelin, Bruxelles Ch. Ducloux, 1912, 166.

La Belgique Judiciaire, Gazette des Tribunaux Belges et Etrangers, XLVIII, 1889.

Tableaus van de advocaten en lijsten van de stagiairs 1982-1983 van de 26 balies van België.

Tableaus en lijsten van de balies Tongeren 1951-1983; Hasselt 1950-1983; Kortrijk 1946-1983.

Tabel I: *Algemene statistische gegevens omtrent de vrouw in België*

<i>In duizendtallen</i>	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN	Nederl. Vl. gewest.	Franst. Waals. gew.	BRUSSEL
<i>Rijksbevolking</i> 1982 (1)	9.855	4.813	5.042 = 51,16 %	5.642	3.218	995
<i>Beroepsbevolking</i> 1982 (2)	4.180	2.583	1.597 = 38,21 %			
<i>Volledige werkloosheid</i> op 15.11.1982 (3)	472	214	257 = 54,48 %	266	155	50
Mannen				116	71	26
Vrouwen				149 = 56,30 %	83 = 53,79 %	23 = 47,0 %
<i>Onderwijs</i> 1981-1982 (4)	2.273	1.168	1.104 = 48,57 %	1.301	971	
Lager onderwijs	834	430	404 = 48,44 %	461	372	
Universitair onderwijs	95	59	36 = 37,65 %			

In absolute cijfers

Rechten + bijgevoegde Afd. (Belgen) 1980-1981	10.635	6.647	3.988 = 37,50 %			
Geneeskunde + bijgevoegd. Afd. (Belgen) 1980-1981	15.838	10.110	5.728 = 36,17 %			
Belgische studenten (5) 1e Kand. rechten 1975-1976	2.180	1.398	782 = 35,87 %			
Aantal diploma's licentiaat in de rechten uitgereikt aan Belgische studenten in 1980-1981 (5)	1.170	756	414 = 35,39 %	689	481	
Belgische studenten (5) 1e Kand. rechten 1980-1981	2.586	1.440	1.146 = 44,32 %			

Bronnen:

- 1) NIS — Statistisch Overzicht van België, 1983.
- 2) Raming van de Belgische beroepsbevolking op 30/6 der jaren 1981-1982 (Nieuwe Reeks, N.A.C.E.)
- 3) Weekbericht 12.1.1984 nr. 2017, V, Sociale Statistieken, Statistiek van de Werkloosheid, Volledige Werkloosheid (Bron: R.V.A.).
- 4) Statistisch jaarboek van België, bd. 102, 1982, Algemene Opgave van de Schoolbevolking naar geslacht, taalstelsel, onderwijsniveau en onderwijstype (exclusief kunst- en muziekonderwijs).
- 5) Dienst voor Universitaire Statistiek, Jaarverslag 1977 en 1982 (Universitaire Stichting).

Tabel 2: *Aantal diploma's Doctor/Licentiaat in de Rechten uitgereikt aan Belgische studenten door universitaire instellingen van 1968 tot en met 1981 per geslacht.*

Jaar	Totaal	% Verschil	Man	% Verschil	Vrouw	% Verschil	Vrouw
1968	404	12	340	13	64	33	16 %
1969	496	23	393	16	103	61	21 %
1970	671	35	509	30	162	57	24 %
1971	781	16	604	19	177	9	23 %
1972	909	16	706	17	203	15	22 %
1973	853	-6	617	-13	236	16	28 %
1974	977	15	714	16	263	11	27 %
1975	1144	17	761	7	383	46	33 %
1976	1188	4	768	1	420	10	35 %
1977	1117	-6	730	-5	387	-8	35 %
1978	1060	-5	711	-3	349	-10	33 %
1979	1087	3	701	-1	386	11	36 %
1980	1118	3	709	1	409	6	37 %
1981	1170	5	756	7	414	1	35 %

Bron: Dienst voor Hogeschoolstatistiek.

Tabel 3: *Aantal diploma's van Doctor/Licentiaat in de Rechten uitgereikt aan Belgische studenten door universitaire instellingen van 1956 tot en met 1981 per taalrol en geslacht.*

Jaar	Frans			% Verschil	Nederlands			% Verschil	Nederlands	
	Man	Vrouw	Totaal		Man	Vrouw	Totaal		Man	Vrouw
1956	240	37	277		196	22	218		40 %	37 %
1957	199	37	236		211	27	238			
1958	205	40	245		175	15	190			
1959	219	42	261		145	12	157			
1960	210	36	246		154	15	169		37 %	29 %
1961	181	32	213		132	23	155			
1962	191	37	213		111	35	146			
1963	135	33	168		115	18	133			
1964	162	35	197		117	13	130			
1965	171	34	205		122	16	138		36 %	32 %
1966	158	38	196		143	19	162		48 %	33 %
1967	170	39	209		132	19	151		44 %	33 %
1968	170	42	212	1	170	22	192	26	50 %	34 %
1969	192	64	256	21	202	39	241	26	51 %	38 %
1970	251	90	341	33	258	72	330	37	51 %	44 %
1971	282	109	391	15	322	68	390	18	53 %	38 %
1972	323	119	442	13	383	84	467	20	54 %	41 %
1973	303	127	430	-3	314	109	423	-9	51 %	46 %
1974	309	155	464	8	405	108	513	21	57 %	41 %
1975	292	185	477	3	469	198	667	30	62 %	52 %
1976	305	199	505	6	462	221	683	2	60 %	53 %
1977	294	194	488	-3	436	193	629	-8	60 %	50 %
1978	279	187	466	-4	432	162	594	-5	61 %	46 %
1979	293	196	489	5	408	190	598	1	58 %	49 %
1980	301	205	506	3	408	204	612	2	58 %	50 %
1981	295	186	481	-5	461	228	689	13	61 %	55 %

Bron: Dienst voor Hogeschoolstatistiek.

Tabel 4: *Bevolking aan de balie in België van 1841 tot en met 1982/83.*

Jaar	Totaal advocaten*	Advocaten	Stagiairs	Jaar	Totaal advocaten*	Advocaten	Stagiairs
1841	920			1969	3664		
1850	813			1970	3786		
1860	983			1971	3818		
1870	1149			1972	3948		
1880	1356			1973	4285	2956	1329
1890	1892			1974	4596	3110	1486
1900	2184			1975	4859	3196	1663
1910	2399			1976	5248	3402	1846
1920	2132			1977	5626	3614	2012
1930	3023			1978	5837	3885	1952
1940	3694			1979	6057	4180	1877
1950	3297			1980	6300	4454	1846
1960	3579			1981	6604	4749	1855
1968	3563			1982	6886	5029	1857
				1983			

Bron: 1841-1960: VAN HOUTTE, J., LANGERWERF, E., 1977, 33-37.
1968-1983: Belgische Nationale Orde van Advocaten.

* Inbegrepen: Advocaten bij het Hof van Cassatie.

Tabel 5: Aantal advocaten en stagiairs 1982-1983 in de 26 balies.

Arrondissement	Advoc.	Stagiairs	Vrouw. adv.	Vrouw. stag.	Totaal advocaten	Totaal vrouwen	Vrouwen in Raad v. Orde
Antwerpen	645	234	123 19,07 %	76 32,48 %	879	199 22,64 %	0/17
Mechelen	103	42	16 15,53 %	6 14,29 %	145	22 15,17 %	0/15
Turnhout	97	35	11 11,34 %	9 25,71 %	132	20 15,15 %	0/15
Hasselt	142	52	22 15,49 %	11 21,15 %	194	33 17,01 %	0/15
Tongeren	99	41	10 10,10 %	7 17,07 %	140	17 12,14 %	0/15
Brussel	1630	744	385 23,62 %	314 42,20 %	2374	699 29,44 %	0/17
Leuven	164	70	36 21,95 %	21 30,00 %	234	57 24,35 %	2/15
Nijvel	84	41	21 25,00 %	12 29,27 %	125	33 26,40 %	1/15
Gent	323	166	59 18,27 %	43 25,90 %	489	102 20,85 %	1/15
Dendermonde	201	72	36 17,91 %	21 29,17 %	273	57 20,87 %	1/15
Oudenaarde	63	24	10 15,87 %	12 50,00 %	87	22 25,28 %	0/9
Brugge	216	89	26 12,04 %	17 19,10 %	305	43 14,09 %	0/15
Ieper	38	10	6 15,79 %	2 20,00 %	48	8 16,66 %	0/7
Kortrijk	104	72	29 27,88 %	23 31,94 %	176	52 29,54 %	0/15
Veurne	26	9	3 11,54 %	1 11,11 %	35	4 11,42 %	0/5
Luik	361	201	53 14,68 %	72 35,82 %	562	125 22,24 %	0/17
Hoei	40	14	4 10,00 %	5 35,71 %	54	9 16,66 %	1/7
Verviers	65	22	12 18,46 %	7 31,82 %	87	19 21,83 %	0/9
Aarlen	32	7	4 12,50 %	2 28,57 %	39	6 15,38 %	0/8
Marche-en-Famenne	23	4	3 13,04 %	1 25,00 %	27	4 14,81 %	0/5
Neufchateau	22	8	5 22,73 %	5 62,50 %	30	10 33,33 %	0/5
Dinant	53	15	9 16,98 %	2 13,33 %	68	11 16,17 %	0/9
Namen	123	56	23 18,70 %	19 33,93 %	179	42 23,46 %	0/15
Bergen	127	53	33 25,98 %	19 35,85 %	180	52 28,89 %	1/15
Charleroi	252	74	57 22,62 %	28 37,84 %	326	85 26,07 %	0/15
Doornik	73	28	11 15,07 %	9 32,14 %	101	20 19,80 %	0/15
	5106	2183	1007 19,72 %	744 34,08 %	7289	1751 24,02 %	7/325

Tabel 6: Aantal advocaten 1982-1983 per regio en geslacht.

Arrondissement	Advoc.	Stagiairs	Vrouw. adv.	Vrouw. stag.	Totaal advocaten	Totaal vrouwen	Vrouwen in Raad v. Orde
Vlaamse provincies							
+ Vl. Brabant (13)	2221	916	387 17,42 %	249 27,18 %	3137	636 20,27 %	2,31 %
Waalse provincies							
+ W. Brabant (12)	1255	523	235 18,72 %	181 34,61 %	1778	416 23,40 %	2,22 %
Brussel (1)	1630	744	385 23,62 %	314 42,20 %	2374	699 29,44 %	0 %
	5106	2183	1007	744	7289	1751	

Verhouding Vlaamse Provincies + Vlaams Brabant - Waalse Provincies + Waals Brabant - Brussel, t.o.v. het totaal.

	Advoc.	Stagiairs	Vrouw. adv.	Vrouw. stag.	Totaal advocaten	Totaal vrouwen	Vrouwen in Raad v. Orde
Vlaamse Prov.							
+ Vl. Brabant	43,50 %	41,96 %	38,43 %	33,47 %	43,04 %	36,32 %	1,23 %
Waalse prov.							
+ W. Brabant	24,58 %	23,96 %	23,34 %	24,33 %	24,39 %	23,76 %	0,92 %
Brussel	31,92 %	34,08 %	38,23 %	42,20 %	32,57 %	39,92 %	0 %

Verhouding balies Antwerpen - Brussel + Gent + Luik t.o.v. het totaal.

	57,95 %	61,61 %	67,43 %	67,88 %	59,05 %	64,31 %	1,51 %
--	---------	---------	---------	---------	---------	---------	--------

Tabel 7: Aantal vrouwen dat de Balie verlaat te Hasselt, Tongeren en Kortrijk, vanaf de datum der inschrijving van de eerste vrouw en vanaf 1970 tot 31 december 1983.

	Tongeren		Hasselt		Kortrijk	
	1951/83-84	1970/83-84	1950/83-84	1970/83-84	1946/83-84	1970/83-84
Ingeschreven	55	46	65	59	75	72
Weggelaten als stagiair	27	23	25	22	15	13
Weggelaten als advocaat	9	4	9	6	6	5
Naar andere balie	7	7	1	1	—	—
Magistratuur	6	5	10	7	3	3
Openbare instell.		2				1
Privé-sector		5				4
Huishoudster		6				5
Onbekend		2				5
Aantal vrouw. adv. 1983/84		10		22		34
Aantal vrouw. stag. 1983/84		8		9		20

Bron: Tableaus en lijsten van de Balies Tongeren - Hasselt - Kortrijk.

Tabel 8: Verdeling van de juristen in de praktijk van 1937 tot en met 1982.

	1937		1947		1961		1970		1982	
	Aantal	(%)	Aantal	(%)	Aantal	(%)	Aantal	(%)	Aantal	(%)
A. Advocaten	3627	(49.3)	3309	(40.6)	3641	(31.5)	3827	(28.4)	6886	(31.1)
B. Juristen in privé dienst	—	—	(1540)	(18.9)	(3648)	(31.6)	(4458)	(33.1)	—	—
C. In staatsdienst		(23.9)								(55.8)
Uitgezonderd magistraten	-		1052	(12.9)	2008	(17.4)	2390	(17.8)		
D. Magistraten (*)	813 ^a	(11.0)	1116 ^b	(13.7)	1091 ^c	(9.4)	1586	(11.8)	1671	(7.6)
E. Notarissen	1165	(15.8)	1128	(13.8)	1166	(10.1)	1202	(8.9)	1226	(5.5)
Totaal	7360	(100.0)	8145	(100.0)	11554	(100.0)	13463	(100.0)	(22100)	(100.0)
Total of «classical» legal professions (A + D + E)	5605	(76.1)	5553	(68.1)	5898	(51.0)	6615	(49.1)	9783	(44.2)

(*) a) staat voor 1940; staat voor 1950; staat voor 1960.

Bron: L. HUYSE, Rapport over de juridische beroepen in België (nog niet gepubliceerd).

Tabel 9: Universitair gediplomeerde vrouwen van 1937 tot en met 1970.

Aard van de universitaire graad	% vrouwen per categorie van graden				Groei index			
	1937	1947	1961	1970	1937	1947	1961	1970
Rechten	1.7	3.5	7.9	11.3	100	237	769	1274
Wijsbegeerte en kunsten	16.8	27.8	39.3	40.4	100	343	842	1708
Wetenschappen	14.6	19.1	29.5	25.8	100	240	934	1956
Geneeskunde, tandheelkunde, artseneeskundige wetenschappen	4.3	9.6	15.2	23.1	100	300	768	1670
Burgerlijke- en landbouwkundige ingenieurs	0.2	0.4	0.6	1.5	100	254	446	1638
Sociale wetenschappen, economie	4.2	6.5	10.8	15.1	100	238	696	1495
Psychologie, pedagogie	24.8	31.9	45.6	47.9	100	277	994	2758

Bron: L. HUYSE, Rapport over de juridische beroepen in België (nog niet gepubliceerd) - Volkstelling.

Tabel 10: *Werkende beroepsbevolking: naar de beroepsklasse, wetenschappelijke of vrije beroepen, technici, e.d.*
Vergelijking 31 december 1970 en eind april 1977

Beroepsklasse -groep en -subgroep	Mannen		Vrouwen		Totaal	
	1970	1977	1970	1977	1970	1977
<i>Wetenschappelijke of vrije beroepen, technici e.d.</i>						
Architecten, ingenieurs, technische ingenieurs en meetkundigen						
Architecten en stedenbouwkundigen	5.608	7.154	284	519	5.892	7.670
Ingenieurs en techn. ingenieurs	23.726	32.000	327	585	24.053	32.587
Meetkundigen	1.609	2.329	14	50	1.623	2.379
Totaal	30.943	41.474	625	1.155	31.568	42.628
Scheikundige, natuurkundigen e.d.						
Scheikundigen	1.960	2.630	345	293	2.305	2.923
Natuurkundigen	137	169	26	—	163	169
N.e.g. specialisten natuurkundige wet.	439	2.819	132	390	571	2.208
Totaal	2.536	4.614	503	685	3.039	5.300
Biologen, veeartsen, agronomen e.d.						
Veeartsen	1.061	1.395	15	67	1.076	1.462
Biologen, naturalisten e.d.	140	402	87	312	227	713
Agronomen e.d.	398	551	5	29	403	580
Technici voor biol.-agron. wet. n.e.g.	130	439	5	13	135	451
Totaal	1.729	2.785	112	421	1.841	3.206
Artsen, chirurgen, tandartsen, apothekers, paramedische specialisten, verplegers e.a.						
Artsen en chirurgen	12.919	17.035	1.402	2.730	14.321	19.769
				(13,80 %)		
Tandartsen	1.642	2.355	354	666	1.996	3.021
				(22,04 %)		
Apothekers	3.857	4.792	2.125	3.539	5.982	8.325
				(42,51 %)		
Optometristen, opticiens	406	839	82	296	488	1.132
Masseurs, kinesisten e.d.	1.644	4.263	1.963	4.721	3.607	8.975
Hulpapothekers	959	786	2.197	3.553	3.156	4.339
Verplegers en gediplomeerde ziekenoppassers, vroedvrouwen	1.796	4.932	32.840	47.295	39.636	52.128
				(90,53 %)		
Verplegers en niet-gediplomeerde ziekenoppassers	1.963	1.920	12.067	11.706	24.030	13.625
Spec. in voedingsproblemen, diëtisten	15	52	184	507	199	559
Spec. en paramedische technici n.e.g.	512	975	1.260	2.587	1.772	3.659
Totaal	25.713	37.924	54.474	77.554	80.187	115.463
Onderwijzend personeel						
Universiteitsprof. en prof. in het technisch onderwijs 3e graad	2.930	19.920	636	12.738	3.566	31.650
Leraren, regent. middelbaar onderwijs	43.305	41.089	41.856	46.534	85.161	87.594
				(53,13 %)		
Onderwijzers, onderwijzeressen	23.304	20.375	34.946	33.082	58.250	53.445
Onderwijzend personeel in het kleuteronderwijs	163	247	17.110	17.658	17.173	17.905

Beroepsklasse -groep en -subgroep	Mannen		Vrouwen		Totaal	
	1970	1977	1970	1977	1970	1977
Onderwijzend personeel in het buitengewoon onderwijs	305	1.002	648	1.673	953	2.673
Inspecteurs van het onderwijs	265	480	65	162	330	642
Onderwijzend personeel n.e.g.	6.158	9.445	6.085	7.179	12.243	15.626
Totaal	76.430	90.532	101.346	118.953 (56,79 %)	177.776	209.456
Priesters en geestelijke orden	8.023	5.341	907	209	8.930	5.552
Juridische beroepen						
Advocaten, pleitbezorgers, procureurs en rechtskundige adviseurs	4.166	5.922	550	1.345 (18,51 %)	4.716	7.264
Rechters en magistraten	1.035	1.241	70	93	1.105	1.533
Notarissen en kandidaat-notarissen	1.336	1.375	59	147	1.395	1.521
Juridische beroepen n.e.g.	866	1.481	48	126	914	1.505
Totaal	7.403	10.010	727	1.708 (14,57 %)	8.130	11.721

Bron: N.I.S. Soc. economisch onderzoek april 1977, deel II Beroepsbevolking — Geografische mobiliteit van de arbeidsmarkten — Onderwijsniveau.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 2 JUNI 1983

Voorzitter-rapporteur: ridder de Schaetzen

Advocaat-generaal: de h. Velu

Advocaat: mr. Delahaye

Advocaat — Raad van de Orde — Kennisneming van tuchtzaken — Dagvaardingstermijn — Recht van verdediging.

De raad van de Orde van Advocaten kan slechts door toedoen van de stafhouder kennis nemen van tuchtzaken (art. 457 Ger. W.). De advocaat die tuchtrechtelijk wordt vervolgd, wordt binnen vijftien dagen gedagvaard en op zijn verzoek wordt hem bovendien een termijn toegestaan om zijn verdediging voor te bereiden (art. 465 Ger. W.).

Wanneer de raad van de Orde, voordat door toedoen van de stafhouder tuchtvervolgingen aanhangig zijn gemaakt tegen een advocaat, onder uitoefening van bevoegdheden die de wet aan de raad niet toekent en met miskenning van het recht van verdediging heeft beraadslaagd over feiten die ten laste van de advocaat konden worden gelegd, en de

raad vervolgens, nadat door toedoen van de stafhouder tuchtvervolgingen aanhangig waren gemaakt, over de schuld van de advocaat en over de op te leggen sanctie heeft beraadslaagd en uitspraak gedaan, worden de artt. 457 en 465 Ger. W. alsmede het algemeen beginsel inzake het recht van verdediging geschonden door de beslissing in hoger beroep, waarbij de tuchtvervolging ontvankelijk wordt verklaard op grond dat de raad mag beslissen over de opportuniteit van de vervolging en in bepaalde gevallen in tuchtzaken mag beraadslagen voordat de stafhouder een vervolging bij de raad aanhangig heeft gemaakt.

S. t/ Procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Luik

Gelet op de bestreden beslissing, op 29 juni 1981 gewezen door de Tuchtraad van Beroep van de balies van het rechtsgebied van het Hof van Beroep te Luik;

Over het derde en het vierde middel samen, afgeleid, het derde, uit de schending van de artikelen 457, 465, 720, 721, 783 van het Gerechdelijk Wetboek, 1, 2 en 3 van het reglement betreffende de tuchtprocedure dat op 3 oktober 1978 door de raad van de Orde van Advocaten van de balie van Luik is vastgesteld, 1317, 1319, 1320, 1321 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek, van het algemeen rechtsbeginsel inza-

ke het recht van verdediging en van artikel 97 van de Grondwet,

doordat de bestreden beslissing, na te hebben aangenomen, zoals eiser betoogde, dat de raad van de Orde in zijn vergadering van 4 maart en 26 maart 1980 het raadslid-verslaggever met bepaalde verrichtingen heeft belast en, in zijn vergadering van 15 april 1980, heeft beslist bepaalde feiten ten laste te leggen van eiser, afwijzend beschikt op de exceptie volgens welke de procedure onregelmatig en de vordering bijgevolg niet ontvankelijk is, daar de zaak niet regelmatig bij de raad van de Orde aanhangig is gemaakt, en zulks op basis enerzijds van de gronden van de beroepen beslissing, namelijk; «dat, met toepassing van artikel 457 van het Gerechtelijk Wetboek, de raad van de Orde door toedoen van de stafhouder kennis neemt van de tuchtzaken, hetzij ambtshalve, hetzij op klacht, hetzij op schriftelijke aangifte door de procureur-generaal; dat deze wettekst een probleem van bevoegdheid en aanhangigmaking regelt; dat daaruit volgt dat de bevoegdheid van de raad van de Orde in tuchtzaken totaal is en dat de zaak door de stafhouder aan de raad wordt voorgelegd; dat die bepaling de stafhouder helemaal niet het recht ontnemt om, als hij zulks nuttig oordeelt, het advies van de raad van de Orde in te winnen; dat die uit een vast gebruik gesproten praktijk wordt bevestigd in de voorgeschiedenis van het reglement van 3 oktober 1978 betreffende de disciplinaire bevoegdheid van de raad van de orde; dat tijdens de vergaderingen van de raad van de Orde, die plaatshadden vóór de goedkeuring van dat reglement, erop is gewezen dat de raad beslist over de wenselijkheid van de vervolgingen, terwijl de stafhouder, eventueel bijgestaan door een raadslid-verslaggever of door een ander lid van de raad, de telastleggingen formuleert; dat zulks trouwens wel degelijk het geval is daar, volgens een vaste rechtspraak, de raad van de Orde, in tuchtzaken, de stafhouder soms vraagt een vaderlijke vermaning te geven aan de pleger van feiten die, volgens de raad, geen tuchtprocedure rechtvaardigen; dat die procedure niet in strijd is met de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek die in tuchtzaken helemaal geen onderscheid maken tussen het onderzoeksgerecht en het vonnisgerecht; dat artikel 1 van het reglement van 3 oktober 1978 bepaalt dat de stafhouder een verslaggever kan aanwijzen om het onderzoek te verrichten; dat, hoewel het gebruikelijk is dat de verslaggever zich bij de stemming onthoudt, noch de wet, noch het reglement van 3 oktober 1978 zeggen dat er onverenigbaarheid is tussen de functie van onderzoek en die van berechtiging; dat de stafhouder en het raadslid-verslaggever zitting hebben in de raad van de Orde als deze beraadslaagt over de zaak die zij in onderzoek hebben gehad; dat ten deze alle onderzoeksverrichtingen door het raadslid-verslaggever en niet door de raad van de Orde zijn uitgevoerd»; en anderzijds van eigen gronden, namelijk: «doch overwegende dat er, naast de pertinente overwegingen van de beroepen beslissing, dient te worden opgemerkt dat op de schriftelijke vraag van de procureur-generaal van 8 mei 1981, of de kennisgeving, bij aangetekende brief, van 2 mei 1980 aan mr. S. en aan mr. C. van de telastleggingen onder de letters A tot D was gedaan door toedoen van het oudste lid van de raad van de Orde, wegens verhinderd van de stafhouder Thiry omdat hij klager was in deze zaak», de secretaris van de Orde, met verwijzing naar het reglement van de Orde, op 11 mei 1981 ondubbelzinnig be-

vestigend heeft geantwoord; «dat het dienaangaande zonder belang is dat de raad, op 15 april 1980, ten onrechte heeft beslist bepaalde feiten ten laste te leggen van de betrokkenen; dat immers uit die brieven blijkt dat de raad wel degelijk door toedoen van het oudste lid van de raad, dat de verhinderde stafhouder verving, kennis heeft genomen van de vervolgingen», en eiser veroordeelt tot een schorsing van twee maanden en tot een berisping,

terwijl, (...)

tweede onderdeel, uit de gedingstukken en inzonderheid uit het proces-verbaal van de vergadering van de raad van de Orde van 15 april 1980 blijkt dat de raad heeft beslist bepaalde feiten ten laste te leggen van eiser terwijl, krachtens artikel 457 van het Gerechtelijk Wetboek en de artikelen 1, 2 en 3 van het reglement betreffende de tuchtprocedure van 3 oktober 1978, de raad van de Orde een vonnisgerecht is waarbij de zaak regelmatig aanhangig wordt gemaakt door toedoen van de stafhouder en door hem alleen, hetgeen impliceert dat de stafhouder wettelijk alleen bevoegd is om te beslissen de zaak aan de raad van de Orde voor te leggen; zodat de bestreden beslissing, door de gronden over te nemen van de beroepen beslissing die 1° de beslissing van de raad van de Orde van 15 april 1980 als advies bestempelt, de bewijskracht van het proces-verbaal van 15 april 1980 van de raad van de Orde miskent (schending van de artikelen 1317, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek), 2° beslist dat, benevens het recht van de stafhouder om, voordat bepaalde feiten ten laste worden gelegd, het advies van de raad van de Orde in te winnen als hij zulks nuttig acht, de raad van de Orde over de wenselijkheid van de vervolgingen oordeelt, terwijl de stafhouder, eventueel bijgestaan door een raadslid-verslaggever of door een ander lid van de raad, de telastleggingen formuleert, aan de raad van de Orde een bevoegdheid toekent die wettelijk alleen aan de stafhouder toekomt (schending van de artikelen 457 van het Gerechtelijk Wetboek, 1, 2 en 3 van het reglement betreffende de tuchtprocedure van 3 oktober 1978, 3° de beslissing van de raad van de Orde als «advies» bestempelt doch tevens aan die raad van de Orde de bevoegdheid toekent om over de wenselijkheid van de vervolgingen te oordelen, niet naar recht vaststelt dat de zaak regelmatig aan de raad van de Orde is voorgelegd, daar de raad volgens de, verkeerde, uitlegging die hij geeft aan artikel 457 van het Gerechtelijk Wetboek, een beslissing had moeten nemen (schending van de artikelen 457 van het Gerechtelijk Wetboek en 1, 2 en 3 van het reglement van 3 oktober 1978 en 97 van de Grondwet);

(...)

het vierde middel, uit de schending van de artikelen 292, 828 en van het aan deze artikelen ten grondslag liggende beginsel, 457, 465 van het Gerechtelijk Wetboek, 1, 2, 3 van het reglement betreffende de tuchtprocedure dat op 3 oktober 1978 door de raad van de Orde van Advocaten van de balie van Luik is vastgesteld, 6.1, en 13 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend op 4 november 1950 te Rome en goedgekeurd bij de wet van 13 mei 1955 en van het algemeen rechtbeginsel inzake het recht van verdediging en van artikel 97 van de Grondwet,

doordat de bestreden beslissing, uitspraak doende over de exceptie volgens welke de procedure onregelmatig en de tuchtprocedure niet ontvankelijk is en door eiser hieruit af-

geleid dat «de raad, door vóór de vervolgingen te beraadslagen over de zaken en door bepaalde onderzoeksmaatregelen te nemen onmogelijk de onafhankelijkheid kon behouden die noodzakelijk is voor elk vonnisgerecht», na te hebben vastgesteld dat de raad van de Orde ten onrechte heeft beslist bepaalde feiten ten laste te leggen van eiser, de exceptie verwerpt op grond: «dat die bewering de intellectuele eerlijkheid van de leden van de raad in twijfel trekt en bovendien niet is bewezen; dat overigens geen enkele wettelijke bepaling verbiedt dat de stafhouder het advies van de raad inwint alvorens te beslissen tuchtvervolgingen in te stellen, of dat de raad een bijkomend onderzoek vraagt alvorens zijn advies te geven; dat ook geen enkele bepaling verbiedt dat de raad uitspraak doet over de tuchtvervolgingen na kennis te hebben genomen van de zaak tijdens het onderzoek».

terwijl, (...)

derde onderdeel, de raad van de Orde, naar luid van artikel 457 van het Gerechtelijk Wetboek en van de artikelen 1 en 2 van het reglement betreffende de tuchtprocedure van 3 oktober 1978, door toedoen van de stafhouder kennis neemt van de tuchtzaken, terwijl voorts de advocaat voor de raad moet worden gedagvaard ingevolge artikel 465 van het Gerechtelijk Wetboek en artikel 3 van het reglement betreffende de tuchtprocedure van 3 oktober 1978; uit die bepalingen volgt dat de raad van de Orde niet bevoegd is om een vooronderzoek, een onderzoek of een telastlegging te verrichten voordat bepaalde feiten ten laste worden gelegd van eiser, door toedoen van de stafhouder, door zijn dagvaarding voor die raad; zodat de bestreden beslissing, door aan te nemen dat die raad het recht heeft om adviezen aan de stafhouder te geven en om een bijkomend onderzoek te vragen alvorens een advies te geven en het recht heeft om kennis te nemen van een zaak tijdens het onderzoek, zonder dat eiser regelmatig voor de raad is gedagvaard, de artikelen 457 en 465 van het Gerechtelijk Wetboek alsmede de artikelen 1, 2 en 3 van het reglement betreffende de tuchtprocedure van 3 oktober 1978 schendt;

vierde onderdeel, de bestreden beslissing, door vast te stellen dat de raad van de Orde op 15 april 1980 ten onrechte heeft beslist bepaalde feiten ten laste te leggen van eiser, ook vaststelt dat de raad van de Orde onwettig over het geval van eiser heeft beraadslaagd zonder hem te hebben gehoord, daar hij, volgens de bewoordingen zelf van de bestreden beslissing, nog niet voor de raad van de Orde was gedagvaard; zodat de bestreden beslissing door te zeggen dat de vervolgingen ontvankelijk zijn en door dus aan te nemen dat een vonnisgerecht eiser wettig kan veroordelen na onwettig over zijn geval te hebben beraadslaagd zonder hem regelmatig te hebben opgeroepen of gehoord, zulks in het kader van een vooronderzoek of anderszins, weigert dat de zaak van eiser «eerlijk wordt behandeld door een onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie» (schending van artikel 6.1, en 13 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden) en het recht van verdediging alsmede de bepalingen van de artikelen 457 en 465 van het Gerechtelijk Wetboek schendt;

(...)

Wat het derde middel, tweede onderdeel, en het vierde middel, derde en vierde onderdeel, betreft:

Overwegende dat, naar luid van artikel 457 van het Ge-

rechtelijk Wetboek, de raad van de Orde, door toedoen van de stafhouder, kennis neemt van de tuchtzaken, hetzij ambtshalve, hetzij op klacht, hetzij op schriftelijke aangifte door de procureur-generaal; dat artikel 465 van hetzelfde wetboek bepaalt dat de advocaat binnen vijftien dagen wordt gedagvaard, en dat hem, op zijn verzoek, bovendien een termijn wordt toegestaan om zijn verdediging voor te bereiden;

Overwegende dat op basis van de tekst en van de voorgeschiedenis van een reglement betreffende de tuchtprocedure dat op 3 oktober 1978 door de raad van de Orde van Advocaten van de balie van Luik is vastgesteld, de bestreden beslissing, met overneming van de gronden van de beroepen beslissing, oordeelt dat de raad van de Orde bevoegd is om te beslissen over de wenselijkheid van de vervolgingen, terwijl de stafhouder bevoegd is om de telastleggingen te formuleren en die raad, in bepaalde gevallen, in tuchtzaken mag beraadslagen, zelfs voordat de stafhouder bij de raad vervolgingen aanhangig heeft gemaakt;

Overwegende dat uit de gronden van de beslissing van de tuchtraad van beroep en uit de gronden van de beslissing van de raad van de Orde dient te worden afgeleid dat die raad van beroep aanneemt dat, voordat het oudste lid van de raad van de Orde, die optrad omdat de stafhouder verhinderd was, op 2 mei 1980 vervolgingen ten laste van eiser bij de raad van de Orde aanhangig had gemaakt, die raad, na een van zijn leden te hebben belast met onderzoeksverrichtingen, in zijn vergadering van 15 april 1980 heeft beslist bepaalde feiten ten laste te leggen van eiser; dat uit de gedingstukken niet blijkt dat eiser in die fase van de procedure de gelegenheid heeft gehad om te verschijnen en om zijn verweer voor te dragen;

Overwegende dat daaruit volgt dat de raad van de Orde, voordat daarbij door toedoen van de stafhouder of van zijn plaatsvervanger tuchtvervolgingen tegen eiser aanhangig waren gemaakt, onder uitoefening van bevoegdheden die de wet hem niet toekent en met miskenning van het recht van verdediging, heeft beraadslaagd over de feiten die ten laste van eiser konden worden gelegd en dat die raad, nadat daarbij door toedoen van de plaatsvervanger van de stafhouder dergelijke vervolgingen aanhangig waren gemaakt, over de schuld van eiser en over de hem op te leggen sanctie beraadslaagd en uitspraak gedaan heeft;

Dat de bestreden beslissing, door de tuchtprocedure ontvankelijk te verklaren op basis van de in de middelen bekritiseerde gronden, de artikelen 457 en 465 van het Gerechtelijk Wetboek alsmede het algemeen rechtsbeginsel inzake het recht van verdediging schendt;

Dat de onderdelen in zoverre gegrond zijn;

Om die redenen, zonder dat er grond bestaat tot onderzoek van de overige middelen en van de overige onderdelen van het derde en het vierde middel die niet tot een ruimere cassatie kunnen leiden; vernietigt de bestreden beslissing, behalve in zoverre ze eiser van bepaalde telastleggingen vrijspreekt; beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Gelet op artikel 1111, vierde lid, van het Gerechtelijk Wetboek, laat de kosten ten laste van de Staat;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar de Tuchtraad van Beroep van de balies van het rechtsgebied van het Hof van Beroep te Luik, anders samengesteld.

HOF VAN CASSATIE*1e KAMER — 21 APRIL 1983*

Voorzitter: de h. Closon

Raadsheer-rapporteur: mevr. Raymond-Decharneux

Advocaat-generaal: de h. Velu

Advocaten: mrs. Ansiaux en Kirkpatrick

Vennootschap — N.V. — Rechten van de aandeelhouders — Aandeel op naam — Eigendom — Bewijs.

De aandeelhouder van een naamloze vennootschap heeft er recht op een gedeelte van de maatschappelijke winsten te ontvangen en te delen in de verdeling van het maatschappelijk kapitaal, hetzij tijdens het bestaan van de vennootschap, hetzij bij de ontbinding.

De eigendom van de aandelen op naam van een naamloze vennootschap wordt vastgesteld door een inschrijving in een bij de wet voorgeschreven register.

N.V. F. t/ D.

Gelet op het bestreden arrest, op 24 juni 1981 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Overwegende dat de onder de nummers 6622, 6681 en 6753 op de algemene rol ingeschreven voorzieningen tegen hetzelfde arrest zijn gericht; dat ze moeten worden samengevoegd;

1. Wat de onder nummer 6622 op de algemene rol ingeschreven voorziening van de vennootschap F., betreft:

Over het eerste middel,

(...)

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 544 van het Burgerlijk Wetboek, 17 van het Gerechtelijk Wetboek en 43 van de gecoördineerde wetten van 30 november 1935 op de handelsvennootschappen.

doordat het arrest beslist dat de door verweerster ingestelde rechtsvordering niet kan worden beschouwd als een rechtsvordering tot teruggave,

terwijl eiseres, oorspronkelijk verweerster, betoogt dat de bewuste rechtsvordering een rechtsvordering tot teruggave is en enkel kon worden gericht tegen de vennootschap G., die thans in het bezit is van de teruggaveerde zaak, namelijk de aandelen waarvan verweerster, naar zij beweert, eigenares is; het arrest ten onrechte beslist dat een rechtsvordering waardoor de erkenning van een eigendomsrecht wordt gevraagd niet een rechtsvordering tot teruggave is, en een dergelijke rechtsvordering, die gericht is tegen eiseres en niet tegen de houder van het teruggaveerde goed, ook al bestaat dit uit aandelen aan toonder die in de plaats zijn gekomen van aandelen op naam, niet ontvankelijk is; bijgevolg de bewuste rechtsvordering, nu ze door verweerster tegen eiseres is ingesteld, niet ontvankelijk en niet gegrond was:

Overwegende dat uit de vaststellingen van het arrest blijkt dat verweerster bij inleidende exploitatie dagvaarding heeft uitgebracht tegen eiseres, vennootschap F., om te horen zeggen dat zij eigenares is van 584 aandelen op naam van de vennootschap en dat zij bijgevolg recht heeft op een gedeelte van de opbrengst van de vereffening van het

maatschappelijk kapitaal en op de sedert verschillende jaren uitgekeerde dividenden, ten belope van haar aandeel in het maatschappelijk kapitaal, en tegen de vennootschap G. om te horen verklaren dat het te wijzen vonnis aan haar kan worden tegengeworpen;

Overwegende dat, enerzijds, de aandeelhouder er recht op heeft een gedeelte van de maatschappelijke winsten te ontvangen en te delen in de verdeling van het maatschappelijk kapitaal, hetzij tijdens het bestaan van de vennootschap, hetzij bij de ontbinding; dat, anderzijds, de eigendom van de aandelen op naam wordt vastgesteld door een inschrijving in een bij de wet voorgeschreven register;

Overwegende dat het arrest naar recht heeft kunnen beslissen dat de rechtsvordering van verweerster niet een rechtsvordering was tot teruggave van een zaak waarvan een derde houder is, ten deze de effecten die in het bezit zijn van de vennootschap G., doch een rechtsvordering tot regularisatie of verbetering van het maatschappelijk register om ten opzichte van de vennootschap de eigendom van de litigieuze aandelen op naam vast te stellen en om van haar de aan de hoedanigheid van aandeelhouder verbonden voordelen te verkrijgen, en aldus hieruit heeft kunnen afleiden dat verweerster die rechtsvordering op geldige wijze tegen de vennootschap F. had gericht;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

(...)

HOF VAN CASSATIE*2e KAMER — 14 JUNI 1983*

Voorzitter: de h. Châtel

Raadsheer-rapporteur: de h. D'Haenens

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Strafvordering — Vonnissen en arresten — Afzonderlijke beslissing over schuld en straf — Internering.

De kamer van inbeschuldigingstelling vermag niet bij afzonderlijke beslissingen uitspraak te doen enerzijds over het bewezen zijn van het feit en de geestestoestand van de beklaagde op het ogenblik van het feit, anderzijds over de geestestoestand van beklaagde ten tijde van de internering.

E.

Gelet op de bestreden arresten, op 16 februari 1982 en 29 maart 1983 door het Hof van Beroep te Antwerpen, kamer van inbeschuldigingstelling, gewezen;

Gelet op het arrest van het Hof van 27 april 1982;

Overwegende dat de voorzieningen samenhangend zijn, zodat er reden is om ze te voegen;

Over het ambtshalve aangevoerde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 189, 211 van het Wetboek van Strafvordering, 7, 9, 11 en 31 van de wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en de gewoontemisdadigers, als vervangen bij artikel 1 van de wet van 1 juli 1964;

Overwegende dat eiser werd vervolgd ter zake van: te

Willebroek, op 10 augustus 1980, opzettelijk met het oogmerk om te doden, Monique E. te hebben gedood;

Overwegende dat de kamer van inbeschuldigingstelling, bij arrest van 16 februari 1982, heeft beslist dat eiser het hem ten laste gelegde feit, dat door de artikelen 392 en 393 van het Strafwetboek misdaad wordt genoemd, heeft gepleegd en dat hij, op het ogenblik van het feit, zich bevond in een van de in artikel 1 van de wet tot bescherming van de maatschappij bepaalde staten; dat het arrest voorts een college van deskundigen benoemt ten einde te onderzoeken of eiser zich thans nog bevindt hetzij in staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of zwakzinnigheid, die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden, en of hij een gevaar uitmaakt voor zichzelf of voor de maatschappij; dat het arrest ten slotte de beslissing over de kosten aanhoudt;

Overwegende dat de kamer van inbeschuldigingstelling, bij arrest van 29 maart 1983, na deskundigenonderzoek, de internering van eiser gelast;

Overwegende dat de regels die toepasselijk zijn op de rechtsbedeling in correctionele en in politiezaken, de beoordeling van de schuld en de straftoemeting zo nauw met elkaar verbinden dat geen uitspraak door afzonderlijke beslissingen mag worden gedaan over de schuld enerzijds en de op te leggen straf anderzijds; dat, naar luid van artikel 31 van de wet tot bescherming van de maatschappij, de bepalingen betreffende de vervolgingen in correctionele en criminele zaken toepasselijk zijn op de bij die wet voorgeschreven procedures, behoudens de afwijkingen die zij bepaalt; dat hieruit volgt dat, wanneer — zoals ten deze — de kamer van inbeschuldigingstelling, overeenkomstig artikel 7 van die wet, te beslissen heeft over een vordering tot internering, de regels van de rechtspleging in correctionele zaken toepasselijk zijn;

Overwegende dat de kamer van inbeschuldigingstelling derhalve niet vermocht bij afzonderlijke beslissingen uitspraak te doen enerzijds over het bewezen zijn van het feit en de geestestoestand van eiser op het ogenblik van het feit, anderzijds over de geestestoestand van eiser ten tijde van de internering;

Overwegende dat de voorziening die gericht is tegen het arrest van 29 maart 1983, dat de internering van eiser gelast, noodzakelijk het onderzoek omtrent de wettigheid van het arrest van 16 februari 1982 aan het Hof onderwerpt, ook al is de voorziening tegen dit arrest niet ontvankelijk;

Overwegende dat uit het voorgaande blijkt dat de arresten van 16 februari 1982 en 29 maart 1983 nietig zijn, behalve in zoverre het arrest van 16 februari 1982 een deskundigenonderzoek beveelt;

(...)

NOOT—De splitsing van het strafproces

De onderhavige beslissing ligt helemaal in de lijn van de traditionele cassatierechtspraak (Cass., 7 januari 1952, *Pas.*, 1952, I, 232; Cass., 24 februari 1975, *A.C.*, 1975, 722; Cass., 8 mei 1979, *R.W.*, 1979-80, 2161, met noot van A. Vandeplass).

Behoudens inzake assisen, duldt onze strafrechtspleging geen splitsing van het strafproces: schuld en straftoemeting of maatregel zijn zo innig verbonden dat de strafrechter

niet vermag zich daarover uit te spreken in afzonderlijke vonnissen.

Ook de telastlegging wordt beschouwd als een geheel en de strafrechter mag zich niet trapsgewijze uitspreken over de kwalificatie van het misdrijf. Zo mag hij niet in een eerste vonnis vaststellen dat de beklagde zich schuldig heeft gemaakt aan opzettelijke slagen en een deskundige aanstellen ten einde na te gaan of het slachtoffer geen arbeidsongeschiktheid heeft opgelopen (cf. Hof Antwerpen, 24 februari 1983, *R.W.*, 1982-83, 1994) of zo mag de strafrechter niet het strafbaar feit bewezen verklaren en achteraf, in een afzonderlijke beslissing, verzwarende omstandigheden aannemen.

A. Vandeplass

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 3 OKTOBER 1983

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: de h. Boon

Openbaar ministerie: de h. Krings

Advocaten: mrs. de Gryse en Houtekier

Afstamming — Erkenning van overspelig kind — Machtiging aan rechtbank niet gevraagd — Vernietiging — Vordering van het openbaar ministerie — Machtigingsvereiste niet in strijd met art. 8 of 14 in samenhang met 8 E.V.R.M.

De erkenning van een overspelig kind belangt niet alleen het kind en de erkenner, maar eventueel ook derden aan; het ontbreken van rechterlijk toezicht kan tot een miskenning van rechten van derden leiden die niet alleen «de openbare orde raakt» maar tevens een met de openbare orde dermate strijdige toestand ten gevolge heeft, die in geen geval mag blijven bestaan.

Noch artikel 138, tweede lid, Ger. W., noch de artikelen 8 en 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden verzetten er zich tegen dat de erkenning moet worden voorafgegaan door een machtiging door de rechtbank, om te beletten dat opzettelijk onjuiste erkenningen geschieden of dat de rechten van anderen worden miskend. Het door de Belgische wetgeving gestelde vereiste van rechterlijke machtiging tot erkenning van overspelige kinderen beoogt het recht op eerbiediging van het familieleven, zowel voor de wettige als de natuurlijke familie, te verzoenen met andere door het E.V.R.M. erkende rechten en vrijheden, zodat zij niet met art. 8 E.V.R.M. in strijd is.

Het door de Belgische wetgeving gestelde vereiste van rechterlijke machtiging als voorwaarde voor de erkenning van overspelige kinderen roept geen discriminatie gegrond op de geboorte in het leven, noch houdt ze in stand; de objectieve en redelijke verantwoording van het onderscheid tussen natuurlijke en overspelige kinderen is, dat, zo de rechten van het kind dienen te worden geëerbiedigd, de rechten van derden evenzeer moeten worden geëerbiedigd; het doel is derhalve wettig en er is geen onevenredigheid tussen de gebruikte middelen en het beoogde doel.

W. t/ Procureur-generaal Hof Antwerpen en J. q.q.

Gelet op het bestreden arrest, op 8 december 1981 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 8, 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950, 138, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest de oorspronkelijke vordering, ingesteld door het openbaar ministerie, ontvankelijk verklaart op grond : enerzijds, — met overneming van de motivering van de eerste rechter — dat het niet naleven van het wettelijk voorschrift de machtiging van de rechtbank te vragen alvorens over te gaan tot de erkenning van een overspelig kind, de openbare orde aanbelangt ; dat het openbaar ministerie de annulatie mag vragen van de erkenning van een overspelig kind, wanneer deze erkenning is gebeurd zonder gerechtelijke machtiging ; dat de opwerping dat deze niet wettelijke erkenning in voorkomend geval ten gronde geen ernstige verstoring van de openbare orde meebrengt, ter zake niet relevant is, aangezien deze machtiging door de rechtbank een substantieel vormvereiste is, zonder welke erkenning niet kan bestaan, anderzijds, dat het louter feit van de betrokkenheid van anderen, en van minstens twee gezinnen, en de loutere mogelijkheid van een opzettelijk onjuiste erkenning in het kader van artikel 335 van het Burgerlijk Wetboek aantoonde dat de miskennis ervan de openbare orde in gevaar brengt door een toestand die dient te worden verholpen ;

terwijl, eerste onderdeel (...)

derde onderdeel, het openbaar ministerie, op grond van artikel 138, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, ambtshalve mag optreden indien de openbare orde in gevaar wordt gebracht door een toestand die dient te worden verholpen ; hieruit volgt dat het openbaar ministerie slechts een vordering tot nietigverklaring van een erkenning van een overspelig kind kan instellen, wanneer blijkt dat het doel van dit optreden erin bestaat een toestand te verhelpen, die de openbare orde in gevaar brengt en derhalve niet mag worden behouden ; uit de omstandigheid dat het wettelijk voorschrift van de voorafgaande machtiging door de rechtbank om tot de erkenning over te gaan, de openbare orde zou aanbelangen, niet kan worden afgeleid dat het louter feit van de erkenning zonder machtiging, een toestand in het leven zou roepen, die het optreden van ambtswege van het openbaar ministerie zou verantwoorden ; een dergelijk optreden evenmin wordt verantwoord door het louter feit van de betrokkenheid van anderen, onder meer twee gezinnen, noch door de loutere mogelijkheid van een opzettelijk onjuiste erkenning ; zodat het arrest, dat de vordering van het openbaar ministerie ontvankelijk verklaart, op grond van feiten en omstandigheden, waaruit niet kan worden afgeleid dat de openbare orde in gevaar wordt gebracht door een toestand die dient te worden verholpen, niet wettelijk verantwoord is (schending van artikel 138, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek) ;

vierde onderdeel, uit de artikelen 8 en 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950, volgt dat een kind en een ieder die met het kind door een bloedband verbonden is, het recht hebben

om de aan deze band inherente afstammings- en familiebanden ook juridisch erkend te zien ; een ontkend overspelig kind derhalve het recht heeft volwaardige afstammingsbanden met zijn verwekker te hebben, en deze laatste het grondrecht heeft deze banden te doen vaststellen door gebruik te maken van de methode die het Belgisch positief recht voor natuurlijke vaders aanwendt, namelijk de vrijwillige erkenning ; het inroepen van dit fundamenteel recht op juridische vaststelling van een bestaande bloedband, gewaarborgd door bepalingen van een internationaal verdrag, die voorrang hebben op bepalingen van de interne rechtsorde, aldus geen toestand in het leven kan roepen, die een gevaar voor de openbare orde oplevert ; zodat het arrest, dat de vordering van het openbaar ministerie ontvankelijk verklaart op grond van het bestaan van feiten waaruit geen gevaar voor de openbare orde kan worden afgeleid, niet wettelijk verantwoord is (schending van de artikelen 8, 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950, en 138, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek) :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest oordeelt «dat het Europees Verdrag voor de rechten van de mens de grondwettelijke beginselen van gelijkheid en vrijheid van anderen heeft uitgedrukt in de artikelen 8, laatste zinsnede (bescherming van de rechten en vrijheden van anderen) en 14 (verbod van discriminatie) uiteraard, en door de ontleding ervan gegeven in de conclusies van (eiser), te beoordelen door de rechtbanken ; dat men niet inziet op grond van welke redenen de beoordeling van de rechtbank geweigerd zou worden, wanneer die uitdrukkelijk voorgeschreven is door de gewraakte wettekst, zelfs in de vorm van een machtiging voor erkenning, noch waarom deze wettekst in strijd zou zijn met de beginselen van het Verdrag zoals door het Europees Hof geïnterpreteerd ; dat (eiser) volgens zijn stelling een individuele beoordeling vraagt inzake afstamming, welke kan gevraagd worden in de vorm van machtiging bedoeld door artikel 335 van het Burgerlijk Wetboek ; dat deze vraag geen rechten kan schenden maar van aard is de rechten van derden te vrijwaren indien nodig» ; dat het arrest tevoren oordeelde «dat het louter feit van de betrokkenheid van anderen en van minstens twee gezinnen, en de loutere mogelijkheid van een opzettelijk onjuiste erkenning in het kader van artikel 335 van het Burgerlijk Wetboek aantoonde dat de miskennis ervan de openbare orde in gevaar brengt door een toestand die dient verholpen te worden» ;

Overwegende dat hieruit volgt dat het hof van beroep de door eiser in zijn conclusie gegeven interpretatie van de draagwijdte van de artikelen 8 en 14 van het Verdrag op zichzelf bijvalt, maar de voorafgaande machtiging, zoals door de wet voorgeschreven, niet in strijd acht met de door het Verdrag gewaarborgde rechten, omdat zij enkel beoogt de rechten van derden in voorkomend geval te waarborgen ;

Dat het arrest zodoende de conclusie van eiser beantwoordt ;

Dat het onderdeel feitelijke grondslag mist ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest, door de in het antwoord op

het eerste onderdeel gegeven motieven, het principieel recht en belang van het kind erkent; dat het de vraag of het belang van het kind ten deze geen voldoende gegeven is om de verstoring van de openbare orde op te heffen, geenszins in het onzekere laat; dat het integendeel duidelijk beslist dat zowel de belangen van het kind als de eventuele belangen van derden moeten worden gevrijwaard en dat daarom de voorafgaande machtiging dient te worden gevraagd, welke wettelijke regeling naar het oordeel van het hof van beroep de belangen zowel van het kind als de rechten van derden vrijwaart; dat het zonder dubbelzinnigheid te kennen geeft dat het belang van het kind een relevant gegeven is, maar tevens oordeelt dat de belangen van derden ook in aanmerking te nemen zijn;

Dat het onderdeel feitelijke grondslag mist;

Wat het derde en het vierde onderdeel betreft:

Overwegende dat de erkenning van een overspelig kind niet alleen het kind en de erkenner, maar eventueel ook derden aanbelangt; dat het ontbreken van rechterlijk toezicht kan leiden tot een miskening van rechten van derden die niet alleen «de openbare orde raakt» maar tevens een met de openbare orde dermate strijdige toestand ten gevolge heeft, dat die in geen geval mag blijven bestaan; dat het arrest oordeelt «dat het louter feit van de betrokkenheid van anderen en van ten minste twee gezinnen, en de loutere mogelijkheid van een opzettelijk onjuiste erkenning in het kader van artikel 335 van het Burgerlijk Wetboek aantoont dat de miskening ervan de openbare orde in gevaar brengt door een toestand die dient te worden verholpen»; dat het aldus wettig beslist dat het openbaar ministerie met toepassing van artikel 138, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, ten deze ontvankelijk was de vordering in te stellen;

Overwegende dat het arrest niet ontkent dat «een kind en een ieder die met het kind door een bloedband is verbonden, het recht hebben om aan deze band inherente afstammings- en familiebanden ook juridisch erkend te zien», noch «dat een ontkend overspelig kind het recht heeft volwaardige afstammingsbanden met zijn verwekker te hebben»; dat dit echter niet impliceert dat de verwekker het recht heeft «deze banden te doen vaststellen door gebruik te maken van de methode die het Belgisch positief recht voor natuurlijke vaders aanwendt, namelijk de vrijwillige erkenning»; dat noch artikel 138, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, noch de artikelen 8 en 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden er zich tegen verzetten dat de erkenning moet worden voorafgegaan door een machtiging door de rechtbank, om te beletten dat opzettelijk onjuiste erkenningen geschieden of dat de rechten van anderen worden miskend;

Dat het arrest zijn beslissing dan ook wettelijk verantwoordt;

Dat de onderdelen niet kunnen worden aangenomen;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 8 en 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet, doordat het arrest de erkenning, door eiser, van het kind B. nietig verklaart, op grond dat deze erkenning niet ge-

schied is met een voorafgaande machtiging door de rechtbank, en het arrest aldus het middel van eiser verwerpt volgens hetwelk de voorafgaande machtiging, opgelegd ingevolge de artikelen 331 en 335 van het Burgerlijk Wetboek, strijdig is met de artikelen 8 en 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden,

terwijl, (...)

vierde onderdeel, artikel 8 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950, het recht verzekert op eerbiediging van het familieleven; deze bescherming zich zowel tot de wettige als tot de natuurlijke familie uitstrekt; deze bescherming aan de Staat de verplichting oplegt om een juridisch beschermingsmechanisme in het leven te roepen, dat de integratie van het kind in zijn familie mogelijk moet maken, vanaf de geboorte; het principieel verbod tot erkenning van een overspelige afstamming, ingesteld bij artikel 335 van het Burgerlijk Wetboek, aan een vader het recht ontnemt een normaal gezinsleven met zijn kind te leiden; op dit principieel verbod weliswaar een uitzondering mogelijk is, indien de erkenning geschiedt in de gevallen en op de wijze bepaald in artikel 331 van het Burgerlijk Wetboek, dit is — onder meer — na een voorafgaande rechterlijke machtiging; het resultaat van een verzoek tot machtiging evenwel van tevoren niet vaststaat, gelet op de zeer enge formulering van de wettelijke voorwaarden en de zeer ruime appreciatiebevoegdheid van de rechtbank, zelfs indien alle voorwaarden stipt zijn nageleefd; het principieel verbod tot erkenning van een overspelig kind en de beperkte mogelijkheid om daarvan, door middel van een bijzondere procedure, een afwijking te verkrijgen, derhalve in strijd zijn met artikel 8 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden; zodat het arrest, dat beslist dat de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, op grond van een voorafgaande machtiging door de rechtbank vereist is, niet in strijd zijn met artikel 8 van het Europees Verdrag over de rechten van de mens, niet wettelijk verantwoord is (schending van artikel 8 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950);

vijfde onderdeel, artikel 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950, het verbod inhoudt om, met betrekking tot de rechten en vrijheden in het Verdrag gewaarborgd, een discriminatie in het leven te roepen of in stand te houden, gebaseerd op bijvoorbeeld de geboorte; een onderscheid discriminatoir is, wanneer het een objectieve en redelijke verantwoording mist, dit wil zeggen wanneer het geen wettig doel nastreeft, of er geen evenredigheid is tussen de gebruikte middelen en het beoogde doel; artikel 14 van het Europees Verdrag, gecombineerd met artikel 8 van het Europees Verdrag, aan de Staat het verbod oplegt om met betrekking tot het recht op eerbiediging van het gezinsleven een discriminatie op grond van de geboorte in het leven te roepen of in stand te houden; het in stand houden van een onderscheid tussen gewoon natuurlijke kinderen en overspelige kinderen, zoals dit ten aanzien van de vaststelling van de afstamming voortvloeit uit de artikelen 331, 334 en 335 van het Burger-

lijk Wetboek, geen wettig doel nastreeft; in elk geval, voor zover er een wettig doel zou zijn, de door het Burgerlijk Wetboek gebruikte middelen — principieel verbod van erkenning van overspelige kinderen, waarop slechts onder beperkte voorwaarden en na een voorafgaande rechterlijke machtiging een uitzondering mogelijk is — niet in evenredigheid zijn met het beoogde doel; het onderscheid tussen gewoon natuurlijke en overspelige kinderen met andere woorden een objectieve en redelijke verantwoording mist; het principieel verbod tot erkenning van een overspelig kind en de beperkte mogelijkheid om daarvan, door middel van een bijzondere procedure, een afwijking te verkrijgen, derhalve in strijd zijn met artikel 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, gecombineerd met artikel 8 van bedoeld Verdrag; zodat het arrest, dat beslist dat de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, op grond waarvan een voorafgaande machtiging door de rechtbank vereist is, niet in strijd zijn met de artikelen 8 en 14 van het Europees Verdrag over de rechten van de mens, niet wettelijk verantwoord is (schending van artikel 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950, gecombineerd met artikel 8 van bedoeld Verdrag):

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat uit de motieven van het arrest, zoals weergegeven in het antwoord op het eerste onderdeel van het eerste middel, blijkt dat het arrest de conclusie van eiser beantwoordt; dat het impliciet doch zeker beslist dat een absoluut verbod van erkenning van een overspelige afstamming in strijd zou zijn met het recht op eerbiediging van het gezins- en familieleven, zoals gewaarborgd door artikel 8 van het bedoelde Verdrag, maar dat het principieel verbod daarmee niet in strijd is, nu de wet uitdrukkelijk de mogelijkheid van erkenning regelt en de controle van de rechtbank enkel bedoeld is om misbruiken en schending van de rechten van anderen tegen te gaan;

Dat het onderdeel feitelijke grondslag mist;

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat uit de motieven, weergegeven in het antwoord op het eerste onderdeel van het eerste middel en uit die van de eerste rechter, zoals in het onderhavig onderdeel overgenomen, blijkt dat het arrest te kennen geeft dat de objectieve en redelijke rechtvaardigingsgrond, die het onderscheid tussen wettige en overspelige kinderen verantwoordt, is dat opzettelijk onjuiste erkenningen zouden kunnen geschieden en de rechten van anderen gevaar lopen; dat daarmee tevens het redelijk verband van proportionaliteit tussen de gebruikte middelen en het nagestreefde doel wordt aangenomen;

Dat het onderdeel feitelijke grondslag mist;

Wat het derde onderdeel betreft:

Overwegende dat de in het onderdeel gewraakte motieven erop neerkomen dat het door eiser beoogde doel, zijnde de erkenning van het overspelige kind, kan nagestreefd worden in het kader van het wettelijk systeem, dat niemands rechten kan schenden maar meteen de rechten van derden vrijwaart, indien nodig;

Dat zodanige motieven niet onbegrijpelijk zijn;

Overwegende dat, voor het overige, de door eiser in zijn conclusie ontwikkelde stelling erop neerkwam dat hij vrij,

alleen, zonder enige machtiging, tot erkenning van het overspelige kind mocht overgaan; dat het met die conclusie niet onverenigbaar is die stelling als een «vraag tot individuele beoordeling» inzake afstamming te beschouwen en daartegenover te stellen dat een dergelijke «individuele beoordeling» niet mogelijk is, gezien de noodzakelijkheid tot vrijwaring van de rechten van derden;

Dat het onderdeel feitelijke grondslag mist;

Wat het vierde en het vijfde onderdeel betreft:

Overwegende dat, nu het wettelijk systeem beoogt het recht op eerbiediging van het familieleven, zowel voor de wettige als de natuurlijke familie, te verzoenen met andere door het Verdrag erkende rechten en vrijheden, het arrest, dat zulks vaststelt, artikel 8 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden niet schendt;

Overwegende dat het wettelijk systeem geen discriminatie gegrond op de geboorte in het leven roept of in stand houdt; dat de objectieve en redelijke verantwoording van het onderscheid tussen natuurlijke en overspelige kinderen is, dat, zo de rechten van het kind dienen te worden geëerbiedigd, de rechten van derden evenzeer moeten worden geëerbiedigd; dat het doel derhalve wettig is en geen onevenredigheid tussen de gebruikte middelen en het beoogde doel aanwezig is;

Dat het arrest derhalve zijn beslissing wettelijk verantwoordt en artikel 14 van het bedoelde Verdrag, gecombineerd met artikel 8 van hetzelfde Verdrag, niet schendt;

Dat de onderdelen falen naar recht;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 3 NOVEMBER 1983

Voorzitter-rapporteur: de h. Janssens

Advocaat-generaal: de h. Velu

Advocaten: mrs. Houtekier en Bützler

1. Architect — Tuchtprocedure — Notulen — 2. Rechten van de mens — Onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie.

1. Art. 46 van de wet van 26 juni 1963 tot instelling van een Orde van Architecten schrijft voor dat de «notulen» van de raden van de Orde in een register worden ingeschreven en worden ondertekend. Deze notulen worden, zoals de terechtingsbladen bedoeld in art. 783 Ger. W., bij de onderscheiden raden bewaard. Wel kunnen afschriften en voor eensluidend verklaarde afschriften worden overgelegd, maar uiteraard komen de notulen zelf niet in het dossier van de rechtspleging voor.

2. Uit de enkele omstandigheid dat een rechtscollege geheel of gedeeltelijk is samengesteld uit leden die hetzelfde of een gelijksoortig beroep uitoefenen, of nog een zelfde professionele hoedanigheid hebben als de personen die voor hen verschijnen, kan niet worden afgeleid dat dit college niet onafhankelijk en onpartijdig is.

R. t/ Orde van Architecten

Gelet op de bestreden beslissing, op 19 mei 1981 door de Raad van Beroep van de Orde van Architecten, met het Nederlands als voertaal, geweest;

(...)

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 46 van de wet van 26 juni 1963 tot instelling van een Orde van Architecten, 2, 720, 721, 3°, 722, 725, 860, 861, 862, §§ 1, 2°, en 2, 1042 van het Gerechtelijk Wetboek, 1317 en 1318 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat de bestreden beslissing de eerste en derde telastlegging bewezen verklaart en aan eiser een tuchtrechtelijke sanctie oplegt van zes maanden schorsing in het recht zijn beroep van architect uit te oefenen, op deze gronden: «Eiser werpt als grond van nietigheid op dat de beslissing steunt op de stukken van het onderzoek waarvan de uittreksels niet ondertekend zijn. Zij kunnen aangevuld en niet echt zijn. Artikel 46 van de wet van 26 juni 1963 bepaalt dat de notulen van de raden van de Orde in een register worden ingeschreven. De uittreksels ervan die in het dossier zijn opgenomen, zijn duidelijk doorslagen van de tekst in het notulenboek. De wet schrijft niet voor dat de uittreksels echt dienen verklaard te worden. Eiser duidt niet aan op welke punten de kopie van het origineel zou afwijken»,

terwijl, eerste onderdeel, de bepaling van artikel 46 van de wet van 26 juni 1963, volgens welke de notulen van de raden van de orde in een register ingeschreven en ondertekend worden, geenszins tot gevolg hebben dat deze notulen en processen-verbaal der zittingen, die in het dossier der rechtspleging gevoegd worden, ook niet zouden moeten ondertekend zijn; de ondertekening van deze stukken door de secretaris of de griffier in ieder geval vereist is (schending van artikel 46 van de wet van 26 juni 1963, 2, 720, 721, 3°, 722, 725, 1042 van het Gerechtelijk Wetboek, 1317 en 1318 van het Burgerlijk Wetboek),

tweede onderdeel, de verschillende stukken van de rechtspleging, namelijk de processen-verbaal of zittingsbladen van de terechtzittingen van het bureau, van de provinciale raad en van de raad van beroep, niet ondertekende kopieën zijn die niet aan de wettelijke vereisten beantwoorden; het inroepen van de nietigheid van deze stukken ten gevolge van het ontbreken van de handtekeningen niet aan het bewijs van benadeling onderworpen is; zodat de bestreden beslissing ten onrechte vereist dat eiser punten van afwijking tussen originelen en ongetekende kopieën zou aanduiden (schending van de artikelen 2, 720, 721, 3°, 722, 725, 860, 861, 862, §§ 1, 2°, en 2, en 1042 van het Gerechtelijk Wetboek):

Overwegende dat artikel 46 van de wet van 26 juni 1963 tot instelling van een Orde van Architecten, in zijn tweede en derde lid, voorschrijft dat de «notulen» van de raden van de Orde in een register worden ingeschreven en worden ondertekend; dat weliswaar in het Frans «les procès-verbaux des délibérations» staat voor «de notulen»;

Overwegende dat deze notulen, zogenaamde «procès-verbaux», zoals de terechtzittingsbladen bedoeld in artikel 783 van het Gerechtelijk Wetboek, bij de onderscheiden raden worden bewaard; dat wel afschriften en voor eensluidend verklaarde afschriften kunnen overgelegd worden, maar dat uiteraard de notulen zelf niet in het dossier van de rechtspleging voorkomen;

Dat het middel feitelijke grondslag mist;

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van artikel 6.1 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend op 4 november 1950 te Rome en goedgekeurd door de wet van 13 mei 1955,

doordat de bestreden beslissing de eerste en derde telastlegging bewezen verklaart en aan eiser een tuchtrechtelijke sanctie oplegt van zes maanden schorsing in het recht zijn beroep van architect uit te oefenen, op grond: «Eiser werpt de nietigheid op van de beroepen beslissing op grond van het feit dat de leden van het bureau dat hem in beschuldiging stelde, deel uitmaakten van de raad die de beslissing nam, wegens strijdigheid met algemeen aanvaarde rechtsprincipes en met het recht van verdediging. Het bureau en de raad waren samengesteld zoals vereist door de wet van 26 juni 1963. Deze wettelijke regeling is niet in strijd met de rechten van de verdediging omdat het bureau niet de rol heeft van een vervolgende partij of van een rechtsprekend orgaan, maar wel een onderzoekende en verzoenende taak heeft»,

terwijl, de samenstelling van het bureau van de provinciale raad, van de provinciale raad en van de raad van beroep, hoofdzakelijk bestaat uit architecten, zodat afbreuk gedaan wordt aan het vereiste van een onafhankelijke en rechterlijke instantie die aan eiser door de conventie gewaarborgd is; de architecten, die het onderzoek geleid hebben en eiser veroordeeld hebben noch onafhankelijk noch onpartijdig waren; zij immers hetzelfde beroep uitoefenen als eiser en met hem in mededinging zijn:

Overwegende dat uit de enkele omstandigheid dat een rechtscollege geheel of ten dele is samengesteld uit leden die hetzelfde of een gelijkaardig beroep uitoefenen, of nog eenzelfde professionele hoedanigheid hebben als de personen die voor hen verschijnen, niet kan worden afgeleid dat dit college niet onafhankelijk en onpartijdig is;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 18 NOVEMBER 1983

Voorzitter-rapporteur: de h. Janssens

Advocaat-generaal: de h. D'Hoore

Advocaat: mr. Houtekier

Erfdienstbaarheid — Tenietgaan

Krachtens de artt. 706 en 707 B.W. gaan de erfdiensbaarheden teniet door het niet uitoefenen daarvan gedurende dertig jaren. Bij de niet voortdurende erfdiensbaarheden beginnen de dertig jaren te lopen vanaf de dag dat men heeft opgehouden daarvan gebruik te maken. Wanneer de bevrijdende verjaring wordt opgeworpen, moet hij die zich beroept op een titel die ouder is dan dertig jaren om de uitoefening van een conventionele erfdiensbaarheid van overgang te vorderen, het bewijs leveren dat de erfdiens-

baarheid is uitgeoefend sedert minder dan dertig jaren en aldus de verjaring werd gestuit en het verval door onbruik werd vermeden.

W. en V. t/ V. e.a.

Gelet op het bestreden vonnis, op 9 juni 1982 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Ieper;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 637, 639, 686, 687, 691, 702, 703, 704, 706, 707, 1134, 1315, 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek en 870 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het bestreden vonnis de door de eisers tegen de verweerders ingestelde hoofdvordering om dezen te doen veroordelen de uitweg van vier meter breedte open te maken door het wegnemen van twee betonnen afsluitingsplaten en palen tussen het eigendom van de eisers en dat van eerste twee verweerders gelegen te (...), verwerpt, en ook de door de eisers tegen eerste twee verweerders ingestelde tussenvordering tot wegruimen van de ter plaatse gestorte kiezelstenen en hindernissen verwerpt, op deze grond: (de verweerders) worden door (de eisers) niet tegengesproken waar de verweerders stellen dat, nu het recht van overgang bedongen was ten behoeve van de exploitatie van de houthandel van de rechtsvoorganger van de partijen, namelijk de doorgang van groot vervoer voor die handel, en nu die handelsonderneming sedert lang heeft opgehouden te bestaan, de erfdienstbaarheid vervallen is. Aangezien de partijen er dus blijkbaar over akkoord gaan welke de oorspronkelijke oorzaak en het voorwerp waren van de clause, rijst de vraag welk gevolg aan dit beding kan en mag worden gegeven. In principe zou er geen bezwaar zijn dat de eisers van de erfdienstbaarheid van overgang gebruik maken voor een personenwagen, hetgeen duidelijk geen verzwaring is tegenover het oorspronkelijk geformuleerd beding. De laatste vraag die zich voordoet is of het recht van erfdienstbaarheid van overgang is vervallen door onbruik zoals de verweerders poneren. Algemeen wordt aangenomen dat de eigenaars van het heersend erf het bewijs moeten leveren dat er geen onbruik was. Om de stelling van de verweerders te ontkennen stellen de eisers dat de vorige eigenaars de doorgang gebruikten om hun land te bemesten en zij verwijzen daarvoor naar een geseponerd straf dossier; bij lezing van dit laatste blijkt dat die bewering geuit werd door eiser aan de verbalisanten. De eigen verklaring van eiser kan niet als bewijs aangenomen worden. Nu de eisers dienaangaande geen verdere bewijzen naar voren brengen en evenmin aanbod van bewijs doen, moet daaruit besloten worden dat zij het bewijs van het gebruik niet leveren. Trouwens, de verweerders steunen formeel op het onbruik van het recht van erfdienstbaarheid van overgang. Zoals de verweerders het ook stellen, is de erfdienstbaarheid van overgang vervallen met stopzetting van de houthandel. Rekening houdend met de stukken waarop de rechtsmacht vermag acht te slaan, moet die stopzetting dateren van meer dan dertig jaren terug, toen namelijk de eigendom Romanie B. op 23 april 1935 verkocht werd aan de rechtsvoorgangers van de eisers. Aangezien de erfdienstbaarheid van overgang teniet was gegaan door verjaring en niet meer kan herleven, was de oorspronkelijke vordering van de eisers niet gegrond,

terwijl, eerste onderdeel, de eisers in hun conclusie uitdrukkelijk staande hielden dat zij overeenkomstig de akte van vestiging het recht hadden van de uitweg gebruik te maken, de losstaande platen weg te doen en te vervangen door een poort en dat zulk een poort zeker nodig was wanneer de doorgang diende plaats te vinden, zoals de verweerders wilden, met een vrachtwagen; het bestreden vonnis, door te beslissen dat de eisers de stelling van de verweerders volgens welke de erfdienstbaarheid vervallen was sinds het ophouden van de houthandel, niet zouden tegenspreken, de bewijskracht van deze conclusie miskent, daar deze wel zulk een tegenspraak inhoudt (schending van de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek);

tweede onderdeel, de erfdienstbaarheid van overgang geenszins vervallen is met de stopzetting van de houthandel van B., toen deze op 23 april 1935 het goed aan de rechtsvoorgangers van de eisers verkochten; immers, een erfdienstbaarheid een last is gelegd op een erf tot gebruik en tot nut van een erf dat aan een andere eigenaar toebehoort en de overgang, dus opgericht ten voordele van het erf zelf van de rechtsvoorgangers van de eisers, niet vervalt door het stopzetten van de exploitatie van de houtzagerij en integendeel deze overgang verder bestaat in het voordeel van heersend erf, hoewel de houthandel stopgezet was (schending van de artikelen 637, 639, 686, 687, 691, 702, 1134 en 1135 van het Burgerlijk Wetboek);

derde onderdeel, nu het recht van overgang van de eisers door een tussen de vroegere eigenaars van de beide erven gesloten overeenkomst gevestigd was en dit recht niet vervallen was door het enkele feit dat in 1935 de houthandel gedreven in het heersend erf, stopgezet was, de eisers geenszins dienden te bewijzen dat hun recht van overgang ondertussen niet door onbruik was tenietgegaan; de last van het bewijs, dat er onbruik geweest was, op de verweerders berust die deze exceptie tegen de titel van de eisers inroepen (schending van de artikelen 703, 704, 1315 van het Burgerlijk Wetboek en 870 van het Gerechtelijk Wetboek);

vierde onderdeel, nu het recht van overgang van de eisers door een tussen de vroegere eigenaars van de beide erven gesloten overeenkomst gevestigd was en dit recht niet vervallen was door het louter feit dat in 1935 de houthandel, gedreven in het heersend erf, stopgezet was, het bestreden vonnis ten onrechte het begin van de verjaring van deze overgang, door onbruik, op de datum van de verkoop van 23 april 1935, toen de handel stopgezet werd, heeft geplaatst; het stopzetten van de handel op zichzelf immers geen onbruik inhield van de overgang, zodat de beslissing, dat de overgang door dertig jaar onbruik tenietgegaan is, niet wettelijk gerechtvaardigd is (schending van de artikelen 703, 704, 706 en 707 van het Burgerlijk Wetboek);

vijfde onderdeel, het in alle geval onmogelijk is na te gaan of het stopzetten van de handel al dan niet samenvalt met het onbruik van de overgang, zodat de motieven duister en dubbelzinnig zijn en de bestreden beslissing niet wettelijk rechtvaardigen (schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 703, 704, 706 en 707 van het Burgerlijk Wetboek):

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat de rechters uit de in het onderdeel bestreden considerans niet afleiden dat de eisers geen aanspraak maken op het recht de overgang te gebruiken, maar

enkel te kennen geven dat partijen blijkbaar akkoord gaan omtrent de oorspronkelijke oorzaak en het voorwerp van de clausele waarbij de erfdiensbaarheid werd bedongen;

Dat het onderdeel feitelijke grondslag mist;

Wat het tweede, vierde en vijfde onderdeel betreft:

Overwegende dat de rechters niet beslissen dat de erfdiensbaarheid van overgang vervallen is met de stopzetting van de houthandel van de rechtsvoorganger van partijen maar wel dat die erfdiensbaarheid teniet is gegaan door verjaring, op grond dat de stopzetting van die houthandel dateert van meer dan dertig jaren geleden en de eisers niet bewijzen en evenmin aanbieden te bewijzen dat de doorgang sedertdien door hen of hun rechtsvoorganger nog werd gebruikt;

Dat de onderdelen niet kunnen worden aangenomen;

Wat het derde onderdeel betreft:

Overwegende dat, met toepassing van de artikelen 706 en 707 van het Burgerlijk Wetboek, de erfdiensbaarheden tenietgaan door het niet uitoefenen daarvan gedurende dertig jaren; dat bij niet voortdurende erfdiensbaarheden de dertig jaren beginnen te lopen vanaf de dag dat men heeft opgehouden daarvan gebruik te maken; dat, wanneer de bevrijdende verjaring wordt opgeworpen, hij die zich beroept op een titel die ouder is dan dertig jaren om de uitoefening van een conventionele erfdiensbaarheid van overgang te vorderen, het bewijs moet leveren dat de erfdiensbaarheid werd uitgeoefend sedert minder dan dertig jaren en aldus de verjaring werd gestuit en het verval door onbruik werd vermeden;

Dat het onderdeel naar recht faalt;

(...)

HOF VAN BEROEP TE GENT

10e KAMER — 8 SEPTEMBER 1983

Voorzitter: de h. Maes

Raadsheren: de hh. Denys en Casier (rapporteur)

Advocaat-generaal: de h. Colpaert

Advocaten: mrs. Martens, De Gols, De Smet loco
De Buyst

Rechten van de mens — Onpartijdigheid van de rechter — Voorzitter van de raadkamer, die uitspraak doet over de regeling van de rechtspleging, nadien rechtsprekend ten gronde.

De onpartijdigheid van de rechter, gewaarborgd bij art. 6, lid 1, EVRM, is niet enkel een subjectieve aangelegenheid, met name de afwezigheid van vooroordelen en vooringenomenheid; zij moet ook essentieel getoetst worden aan een objectief criterium, te weten het voorhanden zijn van voldoende waarborgen die elke wettige twijfel uitsluiten.

Redelijkerwijze kan aangenomen worden dat, inzonderheid bij de beklagde, enige vrees voor vooringenomenheid kan bestaan wanneer een zelfde magistraat in dezelfde zaak als voorzitter van de raadkamer de verdachte naar de correctionele rechtbank verwezen heeft, en als rechtsprekend rechter ten gronde zitting neemt.

Het staat aan de beklagde, wanneer hij mogelijke vooringenomenheid vreest, bij de rechter die in de beschreven omstandigheden bij de beoordeling van de gegrondheid van de strafvordering zitting heeft, in de loop van de debatten, zelfs in hoger beroep — het meest gepaste ogenblik zijnde echter wel in limine litis — de exceptie van nietigheid wegens schending van art. 6, lid 1, EVRM op te werpen.

H. t/ N.V. T. e.a.

Allereerst werpt de beklagde de nietigheid van de procedure in eerste aanleg op, op grond van schending van artikel 6.1 van het Verdrag van Rome van 4 november 1950 tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (verder vermeld als E.V.R.M.), goedgekeurd bij de wet van 13 mei 1955 (B.S., 19 augustus 1955), krachtens welke bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde strafvordering een ieder recht heeft op een eerlijke behandeling van de zaak door een onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie welke bij de wet is ingesteld. Deze bepaling zou ter zake geschonden zijn doordat de rechter die over de zaak ten laste van beklagde ten gronde recht gesproken heeft, dan nog als alleensprekend rechter, dezelfde is als degene die, als voorzitter van de raadkamer, bij beschikking van 1 december 1981 voornoemde beklagde uit hoofde van die zaak naar de correctionele rechtbank (C.R.) verwezen had.

De stelling van de Belgische rechtspraak is dat geen interne wetsbepaling de rechter die in de raadkamer over de verwijzing van een verdachte naar de C.R. beslist heeft, verbiedt vervolgens als voorzitter of als lid van deze rechtbank aan het berechten van dezelfde beklagde deel te nemen (Cass., 19 januari 1982, *R.W.*, 1982-83, 1409), dat krachtens artikel 6.1 van het E.V.R.M. en het algemeen rechtsbeginsel van de onpartijdigheid van de rechter, iedere rechter van wie men terecht kan vermoeden (de originele tekst van het arrest, in het Frans, zegt «redouter») dat hij niet de onpartijdigheid aan de dag zal leggen waarop ieder beschuldigde recht heeft, zich ervan dient te onthouden aan de beslissing deel te nemen (Cass., 21 februari 1979, *Arr. Cass.*, 1979, 737), en dat uit het feit alleen dat de rechter die in raadkamer over de verwijzing naar de C.R. heeft beslist, vervolgens als voorzitter of lid van de rechtbank aan het berechten van dezelfde beklagde deelneemt, niet kan worden afgeleid dat het recht van de beklagde op een eerlijke behandeling door een onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie is miskend (Cass., 19 januari 1982, reeds aangehaald; concl. adv.-gen. J. Velu voor Cass., 18 maart 1981, *R.W.*, 1980-81, 2542).

Zeer recent echter heeft het Europees Hof voor de rechten van de mens wiens rechtsmacht zich uitstrekt over alle zaken die betrekking hebben op de uitlegging en de toepassing van het Verdrag (art. 45 E.V.R.M.) zijn zienswijze duidelijk bepaald in verband met artikel 6.1 van het Verdrag en dan wel in de zin van een extensieve interpretatie van het in dit artikel gewaarborgd grondrecht, waar het overweegt dat de onpartijdigheid van de rechter niet enkel een subjectieve aangelegenheid is, met name de afwezigheid van vooroordelen en vooringenomenheid, maar essentieel getoetst moet worden aan een objectief criterium te weten het voorhanden zijn van voldoende waarborgen die elke wettige twijfel uitsluiten. In verband met het vereiste van

onpartijdigheid van de rechter kan zelfs de schijn belangrijk zijn. Er is schending van artikel 6.1 van het Verdrag indien de onpartijdigheid van de rechter die behoort over de gegrondheid van de strafvordering te oordelen, in twijfel kan getrokken worden. Het gaat immers, in een democratische samenleving, om het vertrouwen dat de rechtbanken bij de rechtzoekenden dienen in te boezemen (Eur. Hof R.M., 1 oktober 1982, *Publ. Cour*, reeks A, vol. 53 — Zaak Piersack).

In het onderhavig geval rijst de vraag of de C.R. die de beklaagde veroordeeld heeft zoals zij samengesteld was voldoende waarborgen bood om elke gewettigde twijfel over haar onpartijdigheid uit te sluiten.

Het hof is van oordeel dat redelijkerwijze kan worden aangenomen dat, inzonderheid bij de beklaagde, enige vrees voor ingenomenheid kan bestaan wanneer een zelfde magistraat in dezelfde zaak als voorzitter van de raadkamer de verdachte naar de C.R. verwezen heeft en als rechtsprekend rechter ten gronde zitting neemt.

Al beslist de raadkamer immers enkel over de regeling van de procedure, al is het oordeel van de rechter die ze voorzit slechts voorlopig en vatbaar voor wijziging op grond van de aanvullende gegevens die de behandeling ter terechtzitting kunnen bijbrengen, al werd zijn beslissing genomen in alle onafhankelijkheid en buiten iedere hiërarchische positie, toch heeft hij als rechter stelling genomen, na kennisname van de elementen van de zaak binnen de bevoegdheid en de zending van het onderzoeksgerecht en heeft hij beslist niet enkel over de aard van het misdrijf, maar ook dat er bezwaren, d.i. aanwijzingen van schuld, bestaan aan de zijde van de verdachte in verband met de ten laste gelegde feiten (art. 128 van het Wetboek van Strafvordering).

In die omstandigheid, wanneer de beklaagde in het vonnisgerecht voor dezelfde rechter staat, die dan over de gegrondheid van de strafvordering te oordelen heeft, kan redelijk aangenomen worden dat hij de vrees koestert dat die rechter tegenover hem vooringenomen is, gelet op zijn in raadkamer genomen beslissing, een vrees die niet zou kunnen bestaan ten aanzien van een rechter die nog geen kennis van de zaak heeft genomen.

In dat geval, wanneer die vrees bestaat, kan, gelet op het objectief beoordelingscriterium van de onpartijdigheid vervat in de stelling van het Europees Hof, niet meer absoluut volgehouden worden dat het enkel feit dat dezelfde rechter in dezelfde zaak zitting heeft eerst als voorzitter van de raadkamer die verwezen heeft en vervolgens als rechter bij het rechtspreken ten gronde, geen schending zou uitmaken van artikel 6.1 van het E.V.R.M.

Maar dit geval moet en zal zich niet noodzakelijk voordoen daar er ook beklaagden zijn die wanneer ze in de beschreven omstandigheden voor dezelfde rechter verschijnen, geen twijfels zullen hebben omtrent zijn onpartijdigheid noch vrees koesteren voor vooringenomenheid.

Het staat dan ook aan de beklaagde wanneer hij mogelijke vooringenomenheid vreest bij de rechter die in de beschreven omstandigheden bij de beoordeling van de gegrondheid van de strafvordering zitting heeft, in de loop van de debatten, zelfs in hoger beroep — het meest gepast ogenblik zijnde echter wel in *limine litis* — de exceptie van nietigheid wegens schending van art. 6.1 E.V.R.M. op te werpen.

Dit is wat de beklaagde in de onderhavige zaak gedaan heeft bij conclusie van 25 mei 1983 ter terechtzitting van het hof van 20 juni 1983 neergelegd.

De exceptie komt om boven aangegeven overwegingen gegrond voor.

Het hof dient dan ook de procedure van eerste aanleg en het bestreden vonnis teniet te doen en, overeenkomstig artikel 215 van het Wetboek van Strafvordering over de zaak zelf te beslissen, maar niet zo maar de beklaagde vrij te spreken wegens die nietigheid, zoals hij dit verzoekt.

(...)

NOOT—Bovenstaand arrest zet zich af tegen een vaste rechtspraak van het Hof van Cassatie, volgens welke er geen bezwaar is tegen het feit dat de voorzitter van de raadkamer achteraf over de grond van de strafvordering oordeelt, laatst bevestigd bij arrest van 19 januari 1982 (*R.W.*, 1982-83, 1409). In de zaak die aanleiding gaf tot laatstgenoemd arrest, werd een klacht ingediend bij de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens. Die klacht werd op 4 mei 1983 ontvankelijk verklaard (zaak Ben Yaacoub/België, 9976/82, voorlopig onuitg.).

Men weet dat het Hof van Cassatie aanvaardt dat niet alleen de voorzitter van de raadkamer, die over de voorlopige hechtenis en/of de regeling van de rechtspleging uitspraak heeft gedaan, mag deel uitmaken van de correctionele rechtbank, rechtsprekend als vonnisgerecht, doch dat dit eveneens geldt voor de onderzoeksrechter (zie bijv. *Cass.*, 8 februari 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 645; *Cass.*, 15 april 1980, *Arr. Cass.*, 1980, 1012; de onderzoeksrechter mag daarentegen geen deel uitmaken van het hof van beroep, rechtsprekend als vonnisgerecht: *Cass.*, 18 maart 1981, met concl. adv.-gen. J. Velu, *Arr. Cass.*, 1981, 789). Bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is thans een zaak aanhangig, waarbij de positie van de voormalige onderzoeksrechter, later lid van het vonnisgerecht, getoetst wordt aan het beginsel van de onpartijdigheid van de rechter. De Europese Commissie was ter zake eenparig van oordeel dat art. 6, lid 1, van het Europees Verdrag over de rechten van de mens geschonden was (verslag, 5 juli 1983, *De Cubber/België*, 9186/80, voorlopig onuitg.).

Paul Lemmens

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

3e KAMER — 30 JUNI 1982

Voorzitter: de h. Paternostre

Raadsheren: de hh. Craeybeckx en Van Nuffel

Openbaar ministerie: de h. Rigaux

Advocaten: mrs. Segers, Dillo loco Koninckx en Broekmans

Internationaal privaatrecht — Echtscheiding door onderlinge toestemming — Marokkaanse wetgeving.

De verstoting met vergoeding door de vrouw, geregeld door de Marokkaanse wet (Moedawwana, artt. 61-65) dient gelijkgesteld te worden met de echtscheiding door onderlinge toestemming (artt. 1287-1305 Ger. W.).

M. en A. t/ Procureur-Generaal te Antwerpen voor Procureur des Konings te Hasselt

Gelet op de door de wet vereiste processtukken, in behoorlijke vorm overgelegd, waaronder het vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg van Hasselt van 25 mei 1982 waartegen bij gerechtsdeurwaardersakte van 10 juni 1982 een naar vorm en termijn regelmatig alsook ontvankelijk hoger beroep werd ingesteld;

Dat de aanzegging van dit hoger beroep van 10 juni 1982 zonder voorwerp is;

Overwegende dat de eerste rechter ten onrechte besliste dat er geen gronden bestaan om de echtscheiding door onderlinge toestemming toe te staan tussen R. Mustapha en R. Aziza, beiden van Marokkaanse nationaliteit;

Overwegende dat beide echtelieden wat de toelaatbaarheid en de grondvoorwaarden der echtscheiding betreft onderworpen blijven aan hun nationale wetgeving en ter zake meer bepaald de artikelen 61 tot en met 65 van de «Code de statut personnel»;

Overwegende dat de repudiatie met vergoeding in de Marokkaanse wet gelijk te stellen is met de echtscheiding door onderlinge toestemming zoals bepaald in de artikelen 1287 tot en met 1305 van het Gerechtelijk Wetboek;

Dat aldus de echtscheiding door onderlinge toestemming tussen appellanten moet worden toegelaten;

(...)

NOOT—Een toepassing van Cass., 14 december 1978, *R.W.*, 1978-79, 2023, noot Erauw; *R.C.J.B.*, 1979, 111, noot Rigaux; *Rec.Gén.Enr.Not.*, 1979, nr. 22451.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

3e KAMER — 4 NOVEMBER 1981

Voorzitter: de h. De Schrevel

Raadsheren: de h. Kebers en mevr. Declerck

Openbaar ministerie: de h. Geyskens

Advocaten: mrs. Vertessen en Moens loco Hoschet

Echtscheiding — Voorlopige maatregelen — Bewijs — Foto's zonder toestemming genomen in de privé-sfeer — Schending van de persoonlijke vrijheid en van het privé-leven.

Het recht om de waarheid van bepaalde feiten te bewijzen, moet getoetst worden aan het recht op eerbied van de persoonlijke vrijheid en van het privé-leven. De huwelijksband doet daar geen afbreuk aan.

Foto's genomen van een partij buiten haar weten en zonder haar toestemming binnen haar privé-woning, kunnen een schending van de persoonlijke vrijheid uitmaken evenals van het privé-leven, te meer wanneer zij mogelijk onder derden zijn verspreid. In dat geval kan er geen rekening mee worden gehouden.

T. t/ M.

Overwegende dat de bestreden beschikking voorlopige maatregelen heeft bevolen betreffende een vordering tot echtscheiding ingesteld door geïntimeerde bij verzoekschrift van 14 februari 1980, neergelegd op 19 februari 1980; dat reeds bij een vorige beschikking van 8 mei 1980 een reeks voorlopige maatregelen werden bevolen;

Overwegende dat de eerste rechter onder andere, na een sociaal onderzoek, van oordeel was dat het bestuur over de persoon en de goederen van het kind van partijen, M. geboren op 2 maart 1974, diende te worden toevertrouwd aan de vader op voorwaarde dat de vaderlijke grootouders van het kind zouden tussenkomen bij de opvoeding van het kind; dat aan de moeder een bezoekrecht jegens het kind werd toegestaan elke woensdag- en zaterdagmiddag van 14 tot 20 uur, op voorwaarde dat ze het kind afhaalt of laat afhalen en terugbrengt;

Overwegende dat appellante beweert dat het hoederecht over M., in het belang van het kind, aan haar moet worden toegekend met een bezoekrecht voor geïntimeerde;

Dat ze subsidiair om de aanstelling van een deskundige verzoekt, ten einde onder meer na te gaan of ze verslaafd zou zijn aan de drank en te zeggen of ze, al dan niet bekwaam is om de materiële verzorging en psychische begeleiding waar te nemen van haar kind;

Dat ze tevens vraagt, totaal subsidiair haar een bezoekrecht jegens haar dochter toe te kennen gedurende de eerste helft van elk schoolverlof;

Overwegende dat geïntimeerde de bevestiging vraagt van de bestreden beschikking, behalve wat het bezoekrecht betreft;

Dat hij de beperking van dit bezoekrecht vraagt tot de zaterdag van iedere week van 9 uur tot 19 uur met uitzondering van de zaterdagen gedurende de eerste helft der vakantieperiodes;

Dat hij uiterst subsidiair aanbiedt te bewijzen door alle middelen dat appellante aan de drank verslaafd is, minstens «eigenaardig» is;

Overwegende dat uit de elementen van de zaak blijkt dat geïntimeerde aan zijn echtgenote verwijt aan de drank verslaafd te zijn en te weigeren deze kwaal te verzorgen; dat hij de echtscheidingsprocedure op deze basis heeft ingeleid;

Overwegende dat hic et nunc niet bewezen wordt dat deze bewering inzake alcoholisme met de waarheid strookt; dat de beweerde tijdelijke ontredde van de moeder eventueel aan de huiselijke moeilijkheden te wijten kan zijn;

Overwegende dat, ter gelegenheid van deze betwisting inzake het hoederecht over het kind van partijen, geïntimeerde een reeks foto's neerlegt die appellante, onder meer, naakt voorstellen, genomen tijdens haar slaap, in haar woning in niet nader bepaalde omstandigheden; dat deze foto's een schending van de persoonlijke vrijheid kunnen uitmaken evenals van het privé-leven;

Overwegende dat deze beelden ook van die aard zijn dat ze de eer en goede naam van appellante kunnen aantasten;

Dat de foto's, waarvan men niet weet door wie ze genomen en ontwikkeld werden, gebeurlijk aan derden werden meegedeeld voor ontwikkeling en aldus «verspreid»;

Dat het recht om de waarheid van bepaalde feiten te bewijzen, in casu het beweerde alcoholisme van de echtgenote, getoetst moet worden aan het recht op eerbied van de persoonlijke vrijheid en van het privé-leven;

Dat de beelden van appellante, genomen tijdens haar slaap en zonder haar toestemming binnen de privé-woning, zoals gebruikt in een procedure betreffende het bewakingsrecht van het gemeenschappelijk kind, in de gegeven omstandigheden, geen enkel bewijs uitmaken van een eventuele onwaardigheid van appellante;

Overwegende dat niet uitgemaakt is dat het grootste belang van het meisje zou vergen dat het aan de hoede van haar vader zou worden toevertrouwd, daar waar de moeder gedurende 14 jaar kleuteronderwijzeres was en dit beroep bij de geboorte van het kind heeft opgegeven ten einde zich volledig in te zetten voor de opvoeding van het meisje;

Dat de vader regelmatig werkt en gedurende zijn afwezigheid het kind aan de vaderlijke grootouders toevertrouwt terwijl de moeder, in principe, permanent beschikbaar is om voor haar kind te zorgen;

Overwegende dat het hof thans niet over voldoende informatie beschikt om uit te maken welk het grootste belang van het meisje is;

Overwegende dat het derhalve voorkomt om, alvorens omtrent het hoofdberoep en het incidenteel beroep uitspraak te doen, een onderzoeksmaatregel te bevelen ten einde aan de hand van medische gegevens uit te maken, waar het grootste belang van het kind gelegen is;

Dat intussen de toestand ongewijzigd dient te worden behouden zowel wat het hoederecht als het bezoeksrecht betreft;

Om die redenen,

Laat het hoger beroep en het incidenteel beroep toe;

Alvorens omtrent de gegrondheid ervan uitspraak te doen, stelt een deskundige aan met als opdracht het hof voor te lichten omtrent de gezondheidstoestand van T. en meer in het bijzonder na te gaan of zij verslaafd zou zijn aan alcohol, te zeggen of ze bekwaam is de volledige materiële verzorging en psychische begeleiding waar te nemen van haar zevenjarig kind M.;

(...)

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN AFDELING HASSELT

2e KAMER — 20 DECEMBER 1983

Voorzitter: de h. Loos

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Ottenbourgs en Teppeers

Advocaten: mrs. Ceyskens en Stappers

Arbeidsovereenkomst bedienden — Werkstaking — Wettige schorsingsgrond — Premie — Stakingsdagen.

Werknemers hebben het recht om naar aanleiding van de staking de contractueel bedongen arbeid niet te verrichten; de werkstaking maakt een wettige schorsingsgrond van de arbeidsovereenkomst uit en kan geenszins als ongerechtvaardigde afwezigheid worden beschouwd.

Wanneer conventioneel was gestipuleerd dat de premie op het einde van het jaar wordt berekend volgens de effectief gepresteerde arbeidsdagen, wordt in geval van staking de premie verminderd met een bedrag dat overeenstemt met de stakingsdagen die als inactiviteitsdagen worden beschouwd.

K. t/ A.G. F.

De arbeidsovereenkomst geeft geen nadere omschrijving van hetgeen de partijen onder «ongerechtvaardigde» afwezigheden hebben verstaan, zodat aan «ongerechtvaardigd» de algemeen gangbare betekenis dient te worden gegeven van «waarvoor geen goede gronden bestaan» (Van Dale, *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*).

Geïntimeerde, hierin gevolgd door de eerste rechter, voert aan dat een spontane staking, ook al geeft zij aanleiding tot een soort feitelijke schorsing van de arbeidsovereenkomst, nog steeds haar principieel foutief karakter behoudt omdat zij een inbreuk is op de verplichting, de overeenkomst te goeder trouw uit te voeren, zoals bepaald in artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek. Zij zou derhalve geen goede grond kunnen uitmaken om geen arbeid te verrichten.

In dat verband dient evenwel te worden gezegd:

— dat, hoewel de werknemer overeenkomstig artikel 1134, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek, ertoe gehouden is zijn contractuele verplichting te goeder trouw uit te voeren, de uitdrukkelijke of duidelijke wil van de wetgever hem van die verplichting in bepaalde omstandigheden kan ontslaan;

— dat de wet van 19 augustus 1948 betreffende de prestaties van algemeen belang in vredetijd, die een limitatieve opsomming inhoudt van de prestaties en diensten die moeten worden verzekerd worden in geval van collectieve en vrijwillige stopzetting van de arbeid, de erkenning inhoudt van het recht van de werknemer om de contractueel bedongen arbeid wegens staking niet te verrichten en om derhalve, met afwijking van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek, de door de arbeidsovereenkomst opgenomen verplichting niet ten uitvoer te brengen (Cass., 21 december 1981, *R.W.*, 1981-82, 2525, met conclusie van advocaat-generaal Lenaerts);

— dat de deelneming aan de staking op zichzelf dus geen onrechtmatige daad noch een contractuele wanprestatie is.

Uit die vaststellingen volgt dat, nu de werknemer het recht heeft om naar aanleiding van de staking de contractueel bedongen arbeid niet te verrichten, de deelname aan de werkstaking in feite voor de staker een soort van wettige en wettelijke schorsingsgrond van de arbeidsovereenkomst uitmaakt, die de afwezigheid op het werk rechtvaardigt (M. Rigaux, noot onder Cass., 21 dec. 1981, *R.W.*, 1980-81, 2540).

Dat het ten deze een spontane staking betreft, die slechts nadien door de vakvereniging is erkend, is ter zake niet relevant.

Niet alleen kunnen de vredesplicht en de bepalingen betreffende de verzoeningsprocedure, die tot de obligatoire C.A.O.-bepalingen behoren, de individuele werknemer in geen geval binden (M. Rigaux, *e.l.*), maar bovendien ver-

biedt geen enkele wet de werknemers deel te nemen aan een staking die niet door een representatieve vakorganisatie is erkend (Cass., 21 dec. 1981, o.c.).

Uit het voorgaande blijkt dat de deelname aan de werkstaking in principe een goede grond is voor de afwezigheid op het werk en derhalve op zichzelf niet als «ongerechtvaardigde» afwezigheid kan worden beschouwd.

Nu niet wordt aangevoerd dat appellant van zijn recht tot staken misbruik zou hebben gemaakt, kon de afwezigheid op 9 en 12 oktober 1979 geen aanleiding geven tot toepassing van het litigieuze beding, dat alleen op «ongerechtvaardigde» afwezigheden van toepassing is.

Dit betekent evenwel niet dat de afwezigheid wegens staking geen invloed kan hebben op het bedrag van de eindejaarspremie.

De overeenkomst van 12 december 1968 bepaalt :

— dat het brutobedrag van de eindejaarsuitkering gelijk is aan één twaalfde van de basiswedde der maand december van het beschouwde kalenderjaar, per maand actieve dienst tijdens het kalenderjaar waarvoor bezoldiging is uitbetaald door de maatschappij sinds de laatste aanweringsdatum ;

— dat periodes van inactiviteit die niet door de maatschappij vergoed zijn, niet in aanmerking komen voor de berekening van de eindejaarsuitkering.

Dit houdt in dat de dagen van werkstaking, waarvoor geen loon verschuldigd is, niet in aanmerking komen voor het verkrijgen van de eindejaarspremie.

De afwezigheid op 9 en 12 oktober 1979 had derhalve tot gevolg dat door de prestaties van oktober geen volledig twaalfde van de basiswedde van december 1979 als eindejaarspremie was verworven, maar slechts een bedrag gelijk aan 23 (aantal te presteren dagen in oktober) - 2 (aantal stakingsdagen) = 21/23 van datzelfde twaalfde.

Het door appellant gevorderde bedrag van 11.656 frank dient derhalve te worden verminderd met 2/23 van een twaalfde van de basiswedde van december 1979.

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

RAADKAMER — 13 OKTOBER 1983

Voorzitter : de h. Verhaegen

Advocaat : mr. Neels

Pers — Verbod een boek te verspreiden.

In een zaak die hij spoedeisend acht, kan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg op verzoekschrift, zonder aan de grond van de zaak te raken, aan een uitgever verbod opleggen een boek te verspreiden, en tevens een sekwester benoemen die de boeken onder zich zal nemen en bewaren totdat ten gronde of in kort geding uitspraak zal zijn gedaan.

X. t/ C.

Gezien het hieraangehecht verzoekschrift, ingediend op 13 oktober 1983 door mr. Leo Neels, advocaat te Antwer-

pen, handelende voor de vertogende partij, en de redenen erin aangehaald ;

Aangezien de voorwaarden van artikel 584 Ger. W., zijnde de hoogdringendheid en de absolute noodzakelijkheid om op eenzijdig verzoekschrift te bevelen, ten genoegen van recht worden aangetoond vermits de verspreiding van het betwiste werk voor 15 oktober 1983 wordt aangekondigd en het past de nodige voorlopige maatregelen te nemen, zonder aan de grond van de zaak te raken ;

Om deze redenen,

Gelet op artikel 584 van het Gerechtelijk Wetboek ;

Leggen verbod op aan de uitgeverij C. met zetel te E., om het boek van de auteur Leon Z., met als titel (...), uitgegeven door de uitgeverij B. Leiden, Nederland, in België te verspreiden ;

Leggen, bij toepassing van de artikelen 1385bis e.v. van het Gerechtelijk Wetboek, een dwangsom op ten bedrage van 250.000 fr. per vastgestelde inbreuk ;

Stellen tevens de heer C., gerechtsdeurwaarder te Antwerpen, aan om als sekwester op te treden om deze boeken onder zich te nemen en te bewaren totdat er ten gronde of in kort geding zal over uitspraak zijn gedaan ;

Zeggen dat het de meest gereede partij zal behoren om de betwisting tegensprekelijk voor te brengen in kort geding.

NOOT—Verbod tot het verspreiden van een boek ?

De bovenstaande beschikking, gewezen op eenzijdig verzoekschrift, legt verbod op een boek te verspreiden, dat enkele dagen later in België in omloop zou worden gebracht en waarvan een hoofdstuk als voorpublicatie in een weekblad verscheen. De oplage van het gewraakte boek werd onder sekwester gesteld en de rechter legde een dwangsom op, ten bedrage van 250.000 fr. per vastgestelde inbreuk.

Hierbij kan de vraag gesteld worden of artikel 18 van onze Grondwet geschonden werd. Tevens zal worden nagegaan hoe deze bepaling zich verhoudt tot artikel 10 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en artikel 19 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten.

1. Algemeen gesteld luidt de eerste vraag : kan de rechter in kort geding een publicatie- of verspreidingsverbod opleggen zonder artikel 18 van de Grondwet, dat alle preventieve maatregelen in perszaken verbiedt, te schenden ? Wij menen van niet.

Artikel 18 van de Grondwet is een corollarium van het recht op vrije meningsuiting (art. 14) : de drukpers is immers een van de middelen om een mening te uiten, maar dan wel een heel belangrijk middel («la plus vitale et la plus sacrée, parce qu'elle est la sauvegarde et le palladium de toutes les autres» verklaarde een van de sprekers voor het Nationaal Congres). Vandaar dat de grondwetgever in 1830-31 de drukpersvrijheid aan een specifiek regime onderworpen heeft, dat een betere bescherming biedt dan de algemene bescherming van artikel 14 (persmisdrijven komen voor het hof van assisen, getrapte aansprakelijkheid, korte verjaringstermijnen, enz...).

Inzake de grondwettelijke vrijheden, corollaria van artikel 14 (persvrijheid, vrijheid van erediens, vrijheid van onderwijs, vrijheid van vereniging, vrijheid van vergade-

ring), zijn alle preventieve maatregelen verboden, tenzij de Grondwet het anders bepaalt (cf. art. 19, tweede lid, Grondwet). Artikel 18 lijkt daar op het eerste gezicht een uitzondering op te vormen (alleen censuur en borgstelling worden in de tekst vermeld), maar het tegendeel blijkt uit de wordingsgeschiedenis (Huyttens, E., *Discussions du Congrès National de Belgique. 1830-1831*, I, Brussel, 1844, 650-658; Neels, L., «De media in het geding», *T.B.P.*, 1981, 387). Het gaat bovendien om méér dan alleen een verbod van alle preventieve maatregelen inzake de drukpersvrijheid: 1) censuur kan nooit worden ingevoerd (d.i. een morele aanbeveling t.o.v. de natie); 2) artikel 18, eerste lid, verbiedt borgstelling tout court, zelfs als deze niet preventief van aard is. Tijdens de besprekingen in het Nationaal Congres kwam meermaals tot uiting dat borgstelling niet noodzakelijk een preventieve maatregel is: alleen als het bedrag voor borgstelling zo hoog is, dat daardoor meningsuiting via de drukpers beperkt wordt, is het een preventieve maatregel (dezelfde redenering werd toegepast voor de zegelbelasting op kranten, die in 1848 werd afgeschaft; Huyttens, E., *o.c.*, 654-658; Orban, O., *Le droit constitutionnel de la Belgique*, III, Parijs, 1911, nr. 181).

Alle preventieve maatregelen zijn verboden; andere (dus: repressieve) beperkende maatregelen zijn slechts geoorloofd als, én in de mate dat, de Grondwet in die beperkingen voorziet. Artikel 14 bepaalt dat de meningsuiting gewaarborgd is, «behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd». De wetgever moet bepalen wanneer er sprake is van misbruik van meningsuiting. De rechter kan dan achteraf penale of civiele sancties toepassen.

2. Waar ligt het onderscheid tussen preventieve en repressieve maatregelen?

Preventieve maatregelen zijn gericht op de regeling van het gebruik van de vrijheid, terwijl de repressieve een misbruik ervan willen beteugelen (Rimanque, K. en De Jonghe, J., «De vrijheid van expressie op straten en pleinen», *T.B.P.*, 1978, 12-13).

De persvrijheid dekt zowel de auteur, de uitgever, de drukker als de verspreider; t.o.v. de activiteiten van die personen kunnen geen preventieve maatregelen genomen worden, hun tussenkomst is nodig om meningen via de drukpers (of gelijkgestelde reproductiemethodes) te uiten (Orban, O., *o.c.*, nr. 180; Wigny, P., *Droit constitutionnel*, I, Brussel, 1952, nr. 227). De verspreidingsvrijheid vormt dus een kernonderdeel van de persvrijheid, aangezien de meningsuiting pas effectief wordt door de verspreiding. Dé inbeslagneming van de hele oplage van een reeds verspreid blad bijvoorbeeld, is o.i. preventief, omdat daardoor de expressievrijheid tegengewerkt wordt (De Meyer, J., «Enkele overwegingen betreffende de drukpersvrijheid», *T.B.P.*, 1978, 5; Voorhoof, D. en Baert, J., «Enkele algemene beschouwingen betreffende de drukpersvrijheid. De inbeslagneming van Metro», *Tegenspraak*, 1983, 191-193).

Bij de benadering van de uitingvrijheid ligt ook steeds meer de nadruk op de vrijheid van ontvangst door het publiek, erkend in artikel 10, eerste lid, van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden: «Een ieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denk-

beelden te ontvangen of door te geven, zonder inmenging van overheidswege (...)» (W. 13 mei 1955, *B.S.*, 19 augustus 1955). Het passief recht op informatie omvat dus ook het recht om denkbeelden te ontvangen zonder inmenging van de overheid (voor het passief informatierecht, zie Van Isacker, F., «Over het passief recht van informatie & het beroepsgeheim van de journalist», *Bulletin van de Beroepsunie van de Belgische Pers*, november 1977, 9-10; voor de toepassing van art. E.V.R.M.: zie verder).

Elk overheidsoptreden dat derhalve van die aard is dat het kan verhinderen dat een bepaalde mening via de drukpers gepubliceerd wordt, of dat een bepaalde gepubliceerde mening verspreid wordt, is in het licht van de artikelen 14 en 18 van de Grondwet ongrondwettig.

3. De rechtspraak neigt, vooral recentelijk, naar het principieel toelaatbaar achten van zowel publicatie- als verspreidingsverboden.

— Brussel, 30 juni 1975, *J.T.*, 1975, 534: «L'atteinte portée à la liberté d'expression ou d'information ne se justifie que dans la mesure où le caractère offensant de l'imputation est évident et s'il est certain que l'interdiction comminée atteindra l'objectif qui lui est assigné.»

— Rb. Antwerpen (Kort ged.), 13 april 1979, *R.W.*, 1978-79, 2824: in casu vroeg de eiser verbod op te leggen aan de verweerster in haar kranten nog voor hem schadelijke publiciteit te voeren en machtiging om de kranten, waarin geen gevolg werd gegeven aan dit bevel, in beslag te laten nemen; de voorzitter verwees de zaak naar de bijzondere rol «om te oordelen over de omvang van een eventuele dwangmaatregel om de voorlopige feitelijkheid te doen ophouden, voor zover ze verder gesteld zou worden».

— Rb. Antwerpen (Kort ged.), 14 december 1981 (Van Straaten t. Mortier), onuitg.: de voorzitter wees de eis om stopzetting van een artikelenreeks te bevelen (en beslag te bevelen zo de reeks toch verder werd gepubliceerd) af, niet wegens strijdigheid met art. 18 Grondwet, maar omdat «het kwaad gesticht is zodat een verbod of een inbeslagneming geen wezenlijke verandering aan de feitelijkheden meer kunnen brengen».

— Rb. Gent (Kort ged.), 18 maart 1983 (P.V.B.A. Publisman t. Goeman), onuitg.: in casu werd de eis tot inbeslagneming van een (reeds verspreid) blad afgewezen omdat «het door eisers beweerde nadeel (...) reeds berokkend is zodat een maatregel om de verspreiding tegen te gaan te laat komt» en «de zaak derhalve thans niet als spoedeisend kan worden beschouwd daar er geen onherstelbaar nadeel meer kan worden tegengegaan»; in dezelfde zin: Rb. Turnhout (Kort ged.), 9 juli 1981, *Turn. Rechts.*, 1982, nr. 1, 24.

In andere uitspraken wordt de stelling bevestigd dat publicatie- en verspreidingsverboden ongrondwettelijk zijn: zo oordeelde het Hof van Beroep te Gent dat «sans violer la disposition de l'article 18 de la Constitution, le juge ne saurait prendre le droit d'interdire, même temporairement, à l'appelant de publier un écrit quelconque sur un sujet déterminé» (Gent, 9 maart 1935, *Pand. Pér.*, 1935, nr. 106). In dezelfde zin de rechtbank te Luik: «Que seules les mesures répressives ou réparatrices peuvent être prises contre elle (de pers) après publication (...), que, pourtant, les mesures d'interdiction postulées par la demanderesse ne sont pas fondées» (Rb. Luik (Kort ged.), 29 januari 1979, *Jur. Liège*, 1979, 187).

4. Een rechterlijk verspreidingsverbod is niet alleen ongrondwettig, het kan bovendien strijdig zijn met art. 10 van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (E.V.R.M.).

Artikel 10 proclameert de vrijheid van meningsuiting (eerste lid), maar voorziet tevens in de mogelijkheid deze te onderwerpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties (tweede lid). Hoewel men het niet helemaal eens is of de beperkingen van art. 10, lid 2, ook van preventieve aard mogen zijn, wordt toch algemeen aangenomen dat het niet aangewezen is de tegenstelling preventief-repressief ook inzake art. 10 E.V.R.M. te hanteren en respectievelijk aan het eerste en tweede lid te koppelen.

De vraag of bepaalde overheidsmaatregelen inzake de drukpers geoorloofd zijn, bestaat derhalve in de controle of de beperkingsgronden, limitatief opgesomd in art. 10, lid 2, nageleefd zijn, ongeacht of deze maatregelen van repressieve dan wel van preventieve aard zijn. Aan het Hof voor de Rechten van de Mens is dan ook reeds meerdere malen gevraagd preventieve beperkingen te toetsen aan art. 10, lid 2, E.V.R.M. (De Becker case, 1962; The Greek case, 1969; Engel and others case, 1976; Handyside case, 1976 en The Sunday Times case, 1979). Om nu te weten of bovenstaand verspreidingsverbod valt onder de beperkingen toegestaan door art. 10 E.V.R.M., moet worden nagegaan of dit verbod: 1) bij wet is voorzien, 2) strekt tot het voorkomen van strafbare feiten (...) of de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen (...) en 3) nodig is in een democratische samenleving. Gesteld dat het verspreidingsverbod, als maatregel door de rechter opgelegd, door de wet is voorzien (artt. 584 e.v. en 1025-1041 Ger. W.), en dit strekt tot het voorkomen van strafbare feiten (bv. laster, eerroof, beledigingen) of de bescherming van de goede naam van de eiser, dan nog blijft het de vraag of deze maatregel inderdaad nodig is in een democratische samenleving. Onder «nodig in een democratische samenleving» moet o.a. worden verstaan dat het beoogde doel en het aangewende middel evenredig zijn (proportionate to the legitimate aim pursued) en dat de opgelegde maatregel een voldoende sociale behoefte moet doen blijken (a pressing social need).

Ons inziens is deze evenredigheid moeilijk aan te tonen: het verspreidingsverbod lijkt geen adequaat middel om te verhinderen dat de goede naam van de eiser wordt aangeast, aangezien reeds ruime verspreiding aan de berichtgeving werd gegeven in een Vlaams weekblad (met meer dan 300.000 lezers); het leugenachtig of vals karakter van bepaalde passages uit een boek lijkt bovendien een onvoldoende grond tot een verspreidingsverbod van het gehele boek. Bij de belangenafweging moet ook rekening worden gehouden met het feit dat het hier niet de aantasting van de goede naam van een privé-persoon betreft, maar wel van een openbare financiële instelling (onderwerp van maatschappelijk belang — public speech) (De Meij, J., noot onder Pres. Arr. Rb. 's-Hertogenbosch, 28 oktober 1982, A.M.R., 1983, afl. 4, 90). In die zin verzet art. 10 E.V.R.M. zich dan ook tegen dit verspreidingsverbod.

Algemeen kan worden gesteld dat de toetsing van art. 10 aangewezen is in die gevallen waarin geen duidelijke scheidingslijn tussen preventieve en repressieve maatregelen is aan te wijzen, of waar maatregelen van repressieve aard een preventieve nevenwerking vertonen. In deze gevallen biedt

het E.V.R.M. een extra waarborg (art. 60 E.V.R.M.). Bovendien biedt art. 10 het voordeel dat telkens door de nationale rechter in concreto moet worden nagegaan of een bepaalde maatregel nodig is in een democratische samenleving, waarbij ook en vooral vereist is dat een verhouding van evenredigheid bestaat tussen de aangewende maatregel, het nagestreefde doel en het mogelijke resultaat. Het hantieren door de nationale rechter van de verdragscriteria en de concrete belangenafweging bij de toepassing van een vrijheidsbeperkende norm of maatregel, biedt openingen voor een dynamische grondrechttoepassing in het algemeen en schept bijkomende mogelijkheden tot een ruimere bescherming van de expressie- en drukpersvrijheid in het bijzonder.

5. Ook kan de vraag gesteld worden of het door België geratificeerde en met ingang van 21 juli 1983 in werking getreden Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (V.N.-verdrag) bijkomende garanties biedt inzake de drukpersvrijheid (W. 15 mei 1983, B.S., 6 juli 1983).

Met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting vertoont art. 19, lid 3, van het V.N.-verdrag een zekere analogie met art. 10 E.V.R.M. Uit de formulering van art. 19, lid 3, is af te leiden dat zowel preventieve als repressieve beperkingen onder een zelfde regime vallen. Toch blijkt de bescherming van het V.N.-verdrag minder ver te gaan dan die in het E.V.R.M., aangezien enerzijds in art. 19 geen sprake is van de toetsing aan de noodzakelijkheidseis in een democratische samenleving, en anderzijds de beperkingsgronden in het V.N.-verdrag ruimer zijn dan in het E.V.R.M.

De bepalingen van dit V.N.-verdrag zijn evenwel als minima-waarborgen te beschouwen (art. 5, lid 2) zodat art. 19 van dit verdrag niets kan afdoen aan de verdergaande bescherming van de menings- en drukpersvrijheid zoals in de Belgische Grondwet gegarandeerd, noch aan de bescherming die art. 10 E.V.R.M. biedt (cf. *Annex bij V.N.-verdrag: Verklaring van België*, punt 5).

Een bijkomende garantie tot inperking van preventief optreden ten nadele van de drukpersvrijheid verschaft het V.N.-verdrag echter niet.

Dirk Voorhoof
Jo Baert

BERICHTEN

Studiedag volmachten en sociale zekerheid

Op vrijdag, 4 mei 1984 organiseert het Instituut voor Sociaal Recht van de K.U.-Leuven een studie- en informatiedag over de volmachtsbesluiten inzake sociale zekerheid, die genomen zullen zijn in het kader van de volmachtenwet van 6 juli 1983, tot eind maart 1984.

Tevens wordt, bij wijze van opvolging van een eerder gehouden studiedag (Leuven, 28 januari 1983) over de volmachtsbesluiten uit het jaar 1982, gestreefd naar een algemeen overzicht en een algehele evaluatie van meer dan twee jaar volmachtenbeleid inzake sociale zekerheid. Daarbij wordt zoveel mogelijk uitgegaan van de concrete weerslag op bepaalde categorieën van personen.

Tijdens de voormiddagzitting wordt geïnformeerd over de inhoud en de strekking van de genomen besluiten, in de volgende deelgebieden:

- financiering (prof. J. Van Steenberge, U.I.A.),
- zelfstandigen (D. Pieters, navorsers N.F.W.O.),
- gepensioneerden (dr. D. Simoens, lector K.U.-Leuven),
- minder-validen, arbeidsongeschikten, zieken (prof. J. Van Langendonck, K.U.-Leuven),
- O.C.M.W.-hulpgenieters (dr. P. Senaev, e.a. assistent K.U.-Leuven),
- werklozen (Ch. Persyn, assistent K.U.-Leuven),
- mensen in instellingen (dr. H. Prims, algemeen coördinator v.z.w. gezondheidszorg COVABE).

In de namiddag worden 2 x 4 werkgroepen georganiseerd, waarin telkens over een van deze sectoren wordt gedebatteerd onder voorzitterschap van de professoren J. Viaene (K.U.-Leuven), M. Stroobant (V.U.B.), B. Dubois (R.U.G.) en G. De Broeck (voorzitter N.A.R.).

Een slottoespraak met overzichtelijke beschouwing van het geheel van de volmachtenwetgeving op sociaal gebied wordt gehouden door prof. G. De Broeck. Het algemeen voorzitterschap van de dag wordt waargenomen door prof. J. Petit, voorzitter van de Arbeidsrechtbank van Gent.

De studiedag vangt aan om 9u30 in het Huis der Vlaamse Leer- gangen, Boekhandelstraat 9 te Leuven. Het einde is voorzien rond 16u30.

Inlichtingen i.v.m. inschrijvingen kunnen worden verkregen op het Instituut voor Sociaal Recht, Tiensestraat 41, 3000 Leuven, tel. 016/23.93.38 of 016/23.41.08, waar de folder kan worden aangevraagd.

Congres te Antwerpen over taalachterstand en maatschappij

De V.Z.W. Vereniging Algemeen Nederland (VAN) organiseert op zaterdag 31 maart 1984 in de gebouwen van de UFSIA, Rode- straat, Antwerpen een Taalcongres met als thema: Taalachter- stand en maatschappij.

Programma:

- 10.00 u.: Ontvangst - Koffie of thee
- 10.30 u.: Verwelkoming door rechter H. Albers, voorzitter VAN - Antwerpen
- 10.45 u.: Taalachterstand of mislukte vermogensaanwasdeling? Prof. dr. G. Geerts (Katholieke Universiteit Leuven).
- 11.15 u.: Dialect en Standaardtaal in onderwijsverband in Vlaanderen. De Heer J. Dambre (Inspecteur-generaal Hoger Onder- wijs)
- 11.45 u.: Taalproblemen bij immigranten in Vlaanderen. Mevr. R. Dumlugöl (BRT-medewerkster)
- 12.15 u.: Lichte lunch
- 14.00 u.: Muzikaal intermezzo
- 14.30 u.: Taalvariatie in het onderwijs — het standpunt van de VAN Prof. dr. Fr. Daems (UFSIA-UIA)
- 15.00 u.: Taalbeheersing in Nederland Drs. C.J.J. Korswagen (Technische Hogeschool Delft)
- 15.30 u.: Taal en bedrijfsleven Prof. dr. R. Carpreau (Vlaamse Economische Hoge- school Brussel)
- 16.00 u.: Pauze — Koffie of thee.
- 16.30 u.: Paneldiscussie en bespreking Moderator: Prof. dr. Stijn Verrept (UFSIA)
- 17.30 u.: Slotwoord door Dr. F. Debrabandere, voorzitter VAN
- 18.15 u.: Receptie
- 19.00 u.: Feestmaal

Het congres heeft plaats in de gebouwen van de UFSIA, Rode- straat 12-14, Antwerpen. Parkeergelegenheid in de Lange Winkel- straat.

Aandeel in de kosten (inclusief koffie/thee, lichte lunch en do- cumentatiemap): 300 fr. (Studenten: 200 fr.). Feestmaaltijd: 650 fr. (bediening en drank inbegrepen).

Inschrijving en betaling voor 15 maart bij het secretariaat VAN- Antwerpen, p/a G. Van Doorslaer, Van Erstenstraat 46, 2100 Deurne. Postrekening 000-0508640-69 t.n.v. VAN-Antwerpen.

«Opsporing verzocht»

De School voor Criminologie van de Rijksuniversiteit-Gent houdt — onder voorzitterschap van prof. dr. Willy Calewaert — een studiedag op vrijdag 6 april 1984, in de Aula van de Universi- teit, Voldersstraat, 9, Gent (aanvang 9 uur - einde 18 uur).

Naast de hoogleraren D'Haenens (R.U.G.) en Peters (K.U.L.) zullen de voorzitter van de raad van bestuur B.R.T. prof. Baltha- zar en B.R.T.-directeur-generaal Bert Hermans aan die studiedag deelnemen, evenals Mark De Kock, voorzitter van de Liga voor de Rechten van de Mens.

De A.V.R.O. zal vertegenwoordigd zijn door Will Simon, sa- mensteller en eindredacteur van «Opsporing verzocht», terwijl ook Joop de Waard, recherche-inspecteur, aanwezig zullen zijn.

Onderzoeksrechter Berkvens, rijkswachtkolonel Bruggeman, politicommissaris 't Kindt zullen van opsporings- en onderzoeks- standpunt hun opvatting mededelen. Een film zal de aanwezigen inzicht bieden in de T.V.-uitzendingen in Duitsland en Nederland.

Aangezien thans de B.B.C. overweegt soortgelijke uitzendingen te brengen wordt de vraag steeds nijpender naar het nut, het on- nut, de opportuniteit, de wenselijkheid van «Opsporing verzocht».

Het publiek zal over twee uur tijd beschikken om eigen stand- punten te uiten of vragen te stellen aan de panelleden.

Na een dergelijke studiedag zal beslist een duidelijk oordeel ge- vormd kunnen worden.

Arbeidsongevallenverzekering in lokale en regionale besturen

Het departement Rechten van de Universitaire Instelling Ant- werpen organiseert, in samenwerking met het Instituut Admini- stratie-Universiteit een studiedag over de arbeidsongevallenverze- kering in lokale en regionale besturen.

Op deze dag zullen o.m. de resultaten van een onderzoek over deze thematiek, doorgevoerd gedurende het voorbije jaar aan de U.I.A., uiteengezet worden.

Deze studiedag wordt gehouden te Antwerpen, in de aula major van de U.I.A. op 22 mei e.k., en eveneens te Brugge, in het provin- ciaal gebouw op 29 mei e.k. Het inschrijvingsgeld bedraagt 1500 fr., over te maken op rekening van de U.I.A. 001-1264001-26 met vermelding van 02B.176-studiedag Arbeidsongevallenverzeke- ring van Brugge/Antwerpen, naargelang uw keuze.

Verdere inlichtingen zijn te verkrijgen bij: mevr. R. Janvier, departement rechten, U.I.A., Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk; telefoon 03/828.25.28 (binnenpost 449).

Programma

Voorzitter van de voormiddagsessie: prof. dr. W. Lambrechts

- 9.30 u.: Ontvangst
- 10.00 u.: Welkomwoord door de heer Van Beylen (I.A.U.)
- 10.15 u.: Kenmerken van de wetgeving inzake arbeidsongevallen in de overheidssector, door mevr. R. Janvier
- 10.45 u.: Medische evaluatie van de invaliditeit en de mogelijkhe- den tot reclassering, door dr. Panneels
- 11.15 u.: Koffiepauze
- 11.45 u.: Verzekeringsproblemen in de overheidssector, door de heer J. Theunissen (O.M.O.B.)
- 12.15 u.: De verzekering tegen arbeidsongevallen door de ogen van de consument, door een lid van de werkgroep.
- 12.45 u.: Lunch

Voorzitter van de namiddagsessie: prof. dr. J. Van Steenberge

- 14.00 u.: Behandeling casus W.E.M.S. met commentaar van - medicus: dokter M. Vandeweerd - jurist: mevrouw R. Janvier
- 14.45 u.: Koffiepauze
- 15.15 u.: Vragen en discussie onder leiding van prof. dr. J. Van Steenberge
- 16.00 u.: Slotbeschouwingen: Heeft de professionele verzekering nog toekomst?, door prof. dr. J. Van Steenberge.
- 16.30 u.: Einde.

Vlaamse Vereniging voor Technologie en Recht

Door enkele geïnteresseerden is het initiatief genomen om een Vlaamse Vereniging voor Technologie en Recht op te richten, met de bedoeling op het gebied van recht en computers, biogenetica, avionica, pharmaceutica etc. zoveel mogelijk praktische informatie te verschaffen.

Het voorlopig voorzitterschap wordt waargenomen door Hugo Gevaert, Sasstraat 13-14 te 8480 Veurne, tel. 058/31.13.51.

TIJDSCHRIFTEN

Revue critique de droit international privé, 1983

nr. 3

B. Audit, Extra-territorialité et commerce international. L'affaire du gazoduc sibérien; P. Lagarde, noot onder Cass. fr., 25 januari 1983 (decreet van de overheid inzake nationaliteit, geen beroep binnen de voorgeschreven termijn); H. Gaudemet-Tallon, noot onder Hof Versailles, 18 januari 1982 (echtscheiding, voorlopige maatregelen, toepasselijke wet); G. Khairallah, noot onder Cass. fr., 11 mei 1982 (zekerheden, financieringshuur, faillissement van Franse onderhuurder, tegenwerpelijheid van de rechten van de eigenaar, toepasselijke wet); M. Santa-Croce, noot onder Rb. Parijs, 12 juli 1982 (afstamming, betwisting van vaderschap, toepasselijke wet); G. Legier en J. Mestre, noot onder Rb. Toulouse, 29 september 1982 (overeenkomst, verkoop van onroerend goed, benadeling, toepasselijke wet); N. Guizemas, noot onder Cass., 16 februari 1982 (exequatur, art. 2, al. 2, van het Verdrag van Den Haag van 15 april 1958, Duits vonnis bij verstek); B. Ancel, noot onder Hof Rennes, 29 juni 1982 (exequatur, vreemd vonnis, veroordeling tot betaling van onderhoudsgeld, toepassing van het Verdrag van Brussel van 27 september 1968); H. Gaudemet-Tallon, noot onder Cass. fr., en 17 (bevoegdheidsbeding met betrekking tot de interpretatie en de uitvoering van de overeenkomst, bevoegdheid van de rechtbank van de plaats van uitvoering). G.A.M. Droz, noot onder H.v.J., 15 juli 1982 (Verdrag van Brussel van 27 september 1968, art. 27, al. 2, dagvaarding, geen kennisgeving aan verweerder, weigering van exequatur).

Revue pratique des sociétés, 1983

nr. 2

J. en Ph. Malherbe, Examen de jurisprudence, droit fiscal des sociétés (1974-1981).

S.E.W., 1983

nr. 9, september

H.G. Schermers, Algemene rechtsbeginselen als bron van gemeenschapsrecht; G. Pille, Het concordaat van Bazel; D.C. Buijs, De beschikkingspraktijk van de commissie (deel I); H. Swennen en I. Verougstraete, Belgisch Economisch Recht (deel I); D. O'Keefe, noot onder H.v.J., 23 maart 1982 (prejudiciële vraag van de Raad van State, vrij verkeer van werknemers, deeltijdse werkers); J.J. Feenstra, noot onder H.v.J., 15 juli 1982 (maatregelen inzake verbod van invoer van pluimveeproducten, strijdigheid met art. 36 EEG).

nr. 10, oktober

W.H. Vermeulen, De Codex Alimentarius Commissie en de Europese Commissie ter bestrijding van mond- en klauwzeer, twee volwassen dochterinstellingen van de Wereldvoedselorganisatie; D.C. Buijs, De beschikkingspraktijk op mededingingsgebied van de Commissie in de jaren 1977-1982; H. Swennen en I. Verougstraete, Belgisch Economisch Recht (deel II); H. Boonk, noot onder H.v.J., 18 mei 1982 (prejudiciële vraag van de Voorzitter van de Rb. van Eerste Aanleg te Luik, Kort geding, vrij verkeer van werknemers, artt. 48 en 56 EEG, richtlijn 64/221); R.H. Lauwaars, noot onder H.R., 5 januari 1983 (art. 4, lid 1, wet omzetbelasting 1968).

Weekblad voor privaatrecht, notariaat en registratie, 1983

nr. 5667 1 oktober

E. Cohen Henriquez, Affectie en recht.

nr. 5668, 8 oktober

P. Clausing, Afscheid van het zakenrecht?; H.M. Sasse, Het ambtsgeheim van de notaris; J. Tolner, De schadebepaling bij ont-eigening van voor- en achtertuinen (erven); eventueel mede onder toepassing van art. 40 e en f. Onteigeningswet; F.E. Sprey, Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Inkomsten uit vermogen, inkomsten uit aandelen.

nr. 5669, 15 oktober

H.W. Heyman, De keerzijde van de economische eigendoms-overdracht: de positie van de verkoper/juridisch eigenaar; P.L. Neve, Ontslag met terugwerkende kracht: moet dat nu zo?; A.J.H. Pleysier, Perikelen rondom een ontslag; F.E. Sprey, Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Inkomsten uit vermogen, inkomsten uit aandelen.

nr. 5670, 22 oktober

H.W. Heyman, De keerzijde van de economische eigendoms-overdracht: de positie van de verkoper/juridische eigenaar; F.E. Sprey, Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Inkomsten uit vermogen, inkomsten uit aandelen (slot).

nr. 5671, 29 oktober

A.A. Van Velten, Verkopers verplichting tot (vrije en onbe-zwaarde) levering van onroerende zaken in het NBW; J. Th. Smal-braak, De maatstaf van heffing van de overdrachtsbelasting (art. 9 W.B.V.R.); W.G. de Vries, Positie, houding, doen en laten van een notaris.

Jurisprudence de Liège, 1983

nr. 30, 30 september

G. De Leval, noot bij Arrondrb. Luik, 10 februari 1983 (verzet — verplichting voor de rechter eerst de ontvankelijkheid van het rechtsmiddel te onderzoeken alvorens een bevoegdheidsincident naar de arrondissementsrechtbank te verwijzen); A. Fettweis, noot bij Arrondrb. Luik, 26 mei 1983 (de materiële bevoegdheid wordt bepaald naar het voorwerp van de eis zoals die door de eiser wordt gekwalificeerd).

Nederlands Juristenblad, 1983

nr. 30, 10 september

Redactie, Vrouw in beeld; M.J. Gunning, «Tinneke luister 'ns». Over discriminerende advertenties in het N.J.B.; H. Van Maarseveen, De koningin is nu koning; J. Huisman, Sekse-neutrale beroepsnamen bestaan niet; Rechtspraak Hoge Raad; Wetgeving; X., Organen en rechtspersonen rondom de centrale overheid. WRR-rapport verschenen; X., Nationale ombudsman. Vragen en antwoorden naar aanleiding van jaarverslag 1982; X., Rechtspositie van de patiënt; X., Bestrijding van discriminatie naar ras. WODC-rapport verschenen; X., Buitenlanders en de Bureau voor Rechtshulp; X., Particuliere veiligheidsdiensten; X., Eerste jaarverslag Commissie gelijke behandeling verschenen.

nr. 31, 17 september

T. Prakken, Rechtshulp in het huis van bewaring: gevangen in een definitie; P. Clausing, Aanpassing Boek 1 B.W. Ontwerp Invoeringswet Boeken 3-6 Nieuw B.W., zesde gedeelte; E.H. Hondius, Nieuwe literatuur over het Nieuw B.W.; J.M. Polak, Anticiperen of dereguleren?; J. Rammelink, Iets over de actieradius van bewijsuitsluiting in strafzaken; R. Rijk, In bed op straat?; R. De Winter, Professor Donners circulaire inzake binnentreden (met naschrift van A.M. Donner); J. Akveld, Verslag van de jaarvergadering van de Vereniging voor Gezondheidsrecht; Rechtspraak Hoge Raad; X., Contacten van media met gedetineerden; X., Schadevergoeding, kroonberoep en art. 6 E.V.R.M. Commissie-Samkalden pleit Kroon te vervangen door Raad van State; X., Evaluatie Wet algemene bepalingen milieuhygiëne; X., Justitieel optreden tegen banken; X., Personeelsadvertenties in strijd met gelijke behandeling; Kamervragen: Het binnentreden van woningen in de herziene Grondwet.